

OSUDY MALTÉZSKÉ KNIHOVNY V PRAZE A JEJÍ SOUČASNÝ STAV

PAVEL TRNKA

Úvod

S ohledem na skutečnost, že v nedávné době došlo k důležitým změnám ve správě a uložení Maltéžské knihovny, je vhodné tomuto úctyhodnému souboru věnovat náležitou pozornost. Jedná se totiž o řádovou knihovnu, která nevyniká příliš svým rozsahem. Zato díky svému obsahu se řadí mezi významné klášterní knihovny, jelikož jsou v ní cíleně soustředěny knihy vztahující se k maltéžskému řádu (tzv. *melitensia*). Proto je třeba seznámit vědeckou i laickou veřejnost s novými okolnostmi a současným stavem fondu jak po fyzické stránce, tak z hlediska současného zpracování. Než k tomu ale bude přikročeno, nebude na škodu pro pochopení či připomenutí širších souvislostí stručně nastínit jak dosavadní práce věnované tomuto fenoménu, tak historii knihovny se zaměřením zejména na období druhé poloviny 20. století, které bylo důležité pro formování knihovny do současné podoby.

Maltéžská knihovna jako objekt zájmu

První významnější publikovaný počín o Maltéžské knihovně je z roku 1788 a pochází z pera Friedricha Karla Gottloba Hirschinga, který do svého čtyřsvazkového díla nazvaného *Versuch einer Beschreibung sehenswürdiger Bibliotheken Teutschlands nach alphabetischer Ordnung der Oerter* zahrnul právě i pojednání o předkládaném knihovním celku.¹ Po stručném představení historie knihovny nastínil tehdejší stav uložení. Zaměřil se také na strukturu fondu, přičemž učinil soupis dle jeho názoru nejcennějších exemplářů.

Další, o poznání skromnější, zprávy o knihovně vyšly tiskem v letech 1874, 1927 a 1932 v rámci tištěných statistik. Informují o počtu svazků v knihovně či případně uvádí ještě nějaké další základní informace.² Výsledný medailonek o knihovně vznikl na základě dotazníku a obsahuje název vlastníka, adresu, celkový počet svaz-

1 Hirsching, Friedrich Karl Gottlob: *Versuch einer Beschreibung sehenswürdiger Bibliotheken Teutschlands nach alphabetischer Ordnung der Oerter*. Dritter Bandes, Erste Abtheilung. Erlangen 1788, s. 314–324.

2 Pizzala, Josef: *Stand der Bibliotheken der im Reichsrathe Vertretenen Königreiche und Länder zu Ende des Jahres 1870 II*. Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik 20, 1874/6, s. 67–68, 82–83 (včetně přehledu nejvýznamnějších svazků); *Zprávy Státního úřadu statistického republiky Československé* 8, 1927, s. 326 a *Mimořádné zprávy Státního úřadu statistického republiky Československé* 2, 1932/1–16, s. 41.

ků, počet prvotisků, tematické skupiny ve fondu, přístupnost pro veřejnost, knihovníka, výdaje na nákup knih v roce 1931 a nakonec velice stručnou historii knihovny.

Mimo vlastní členy řádu využíval knihovnu v první polovině 30. let 20. století z odborné veřejnosti především knihovědec Bohumír Lifka, který k tomu získal svolení jak tehdejšího převora Frà Josefa Hamršmída, tak velkopřevora Frà Karla Ludwigstorffa z Goldambu. Přitom mu byl nápomocen velký bibliofil a kaplan u Panny Marie Vítězné Karel Vilém Horký.³ Lifka tuto činnost chápal jako svoji „ideovou službu řádu“.⁴ Jeho úsilí korunovala v roce 1935 drobná práce *Johanitská bohemika XVIII. století*, ve které se ale Maltéžské knihovně přímo nevěnoval. To do jisté míry kompenzoval o rok později ve svém článku *Die Klosterbibliotheken in Böhmen*, kde krátce shrnul dějiny Maltéžské knihovny do konce 18. století.⁵ Svě znalosti tohoto fondu značně prohloubil ještě po druhé světové válce, kdy již jako laický člen řádu působil více jak deset let v roli správce knihovny. Lze jen litovat, že své bohaté zkušenosti a znalosti o Maltéžské knihovně více nevyužil při publikování. Z jeho dalších prací je třeba zmínit studii *Pražské knihovny v tisíci letech* z roku 1966, v rámci které nastínil stručnou historii knihovny do konce 18. století.⁶ Maltéžská knihovna z poněkud jiného pohledu vystupuje i v jeho knize *Exlibris a supralibros v českých korunních zemích v letech 1000 až 1900*, která byla vydána roku 1982.⁷ Podrobněji pak informoval o osudech knihovny až do jeho současnosti drobným článkem *Die Bibliothek des Grosspriorates von Böhmen* roku 1983.⁸

V první polovině 60. let 20. století se zasloužil o zviditelnění Maltéžské knihovny nejen v odborných kruzích literární historik Václav Černý, který od roku 1960 působil v Komisi pro soupis rukopisů, kde bylo jeho úkolem zpracování generálního soupisu rukopisů psaných románskými jazyky.⁹ V rámci přípravných prací vydal roku 1962 studii *Rukopisy psané románskými jazyky v pražských knihovnách*, v níž neopomenul rukopisy Maltéžské knihovny, na které odkazuje pomocí ještě starých signatur.¹⁰ O rok později publikoval katalog románsky psaných rukopisů uložených v Maltéžské knihovně.¹¹ Jedná se o 77 číslovaných záznamů. V katalogu už ale na rozdíl od předchozí studie figurují nově signatury, které byly rukopisům zrovna přiřazeny. V rám-

3 Lifka, Bohumír: *Johanitská bohemika XVIII. století*. Studie k dějinám řádu maltéžských rytířů v Českém velkopřevorství. Praha 1935, s. 12, pozn. č. 14.

4 Tamtéž, s. 9.

5 Lifka, Bohumír: *Die Klosterbibliotheken in Böhmen*. Sankt Wiborada 3, 1936, s. 58.

6 Týž: *Pražské knihovny v tisíci letech*. Staletá Praha 2, 1966, s. 122 a 127.

7 Týž: *Exlibris a supralibros v českých korunních zemích v letech 1000 až 1900*, Praha [1982], s. 101.

8 Týž: *Die Bibliothek des Grosspriorates von Böhmen*. Adler. Zeitschrift für Genealogie und Heraldik 13 (27), 1983/1, s. 2.

9 Petr, Stanislav: *Komise pro soupis a studium rukopisů v Akademii věd České republiky (Historický přehled)*. Práce z dějin Akademie věd, serie A, 5, 1997, s. 280.

10 Černý, Václav: *Rukopisy psané románskými jazyky v pražských knihovnách*. Studie o rukopisech (dále StR) [1], 1962, s. 65–108.

11 Týž: *Les manuscrits en langues néolatines de la Bibliothèque du Grand prieur de l'ordre des Chevaliers de Malte à Prague*. Sborník Národního musea v Praze (dále SNM), řada C, 8, 1963, s. 109–169.

ci úvodu jsou lehce zmíněny dějiny knihovny. Ve stejném roce ještě napsal uvedený autor novinový článek do *Lidové demokracie*, ve kterém se tentokrát neomezil pouze na rukopisy psané románskými jazyky, ale přiblížil široké veřejnosti celý rukopisný soubor zmíněné knihovny.¹²

První komplexní zpracování dějin Maltéžské knihovny a zároveň charakteru fondu přinesla až diplomová práce Iry Ropkové s názvem *Knihovna řádu maltéžských rytířů v Praze na Malé Straně*, která byla obhájena roku 1982 na tehdejší Katedře vědeckých informací a knihovnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.¹³ Autorka zasadila vlastní problematiku do širšího kontextu, když na úvod zpracovala jednak historii maltéžského řádu a jeho osudy na našem území, ale i stavební vývoj paláce a kostela na Malé Straně. Práce je velmi zajímavá a přináší řadu poznatků – je třeba jí ale vytknout nedostatečné odkazování na zdroje informací. Za zmínku stojí i osoby, které se podílely na vzniku této kvalifikační práce. V první řadě to byl vedoucí práce František Horák, který prováděl v roce 1950 delimitaci klášterních knihoven, mezi které spadala rovněž Maltéžská knihovna.¹⁴ K tématu diplomové práce přivedla studentku tehdejší vedoucí oddělení zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea Jitka Šimáková,¹⁵ která sama měla k fondu blízko a později vydala studii věnovanou jednomu významnému konvolutu deseti prvotisků a jednoho rukopisu z Maltéžské knihovny.¹⁶ Zajímavostí je skutečnost, že autorka věnovala článek již zmiňovanému Bohumíru Lífkovi,¹⁷ který kromě toho, že stál zároveň u zrodu oddělení zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea v roce 1954, představoval třetí osobu, jež měla klíčový vliv na utváření diplomové práce. „S nevěšdní ochotou a zájmem pomoci“ ozřejmoval studentce řadu nejasností.¹⁸ Nelze pochybovat o tom, že poslední řádový knihovník poskytoval jedinečné informace k osudům knihovny. Je jen velká škoda, že jak z textu diplomové práce, tak z poznámkového aparátu nevyplývá, které informace se od něho autorka dověděla ústně.

Středověké rukopisy Maltéžské knihovny si koncem 80. let 20. století vybral za objekt svého zájmu pracovník oddělení pro soupis a studium rukopisů tehdejšího Archivu Akademie věd Stanislav Petr. Z jeho činnosti nejprve vzešla přehledová studie o maltéžských rukopisech. Po úvodním vypsání historie knihovny, kdy vycházel z větší části ze zmíněné diplomové práce, vymezil několik skupin rukopisů podle jejich obsahu, přičemž ke každé uvedl prostřednictvím signatur její zástupce.¹⁹ Na to posléze navázal

12 Týž: Maltéžský rukopisný soubor. *Lidová demokracie* 19, č. 161 (7. 7. 1963), s. 5.

13 Ropková, Ira: *Knihovna řádu maltéžských rytířů v Praze na Malé Straně*. Diplomová práce na Katedře vědeckých informací a knihovnictví FF UK. Praha 1982.

14 Tamtéž, s. 42. K situaci Maltéžské knihovny v roce 1950 se vyjádřil sám Horák, František: *Klášterní knihovny v českých zemích*. *Knihovna* 6, 1966, s. 227 a 229.

15 Ropková, I.: *Knihovna*, s. 2.

16 Šimáková, Jitka: *Vzácný konvolut z knihovny maltéžských rytířů v Praze na Malé Straně*. *Miscellanea oddělení rukopisů a vzácných tisků* 7/2, 1990, s. 49–66.

17 Tamtéž, s. 50.

18 Ropková, I.: *Knihovna*, s. 2.

19 Petr, Stanislav: *Rukopisný fond pražské maltéžské knihovny*. *StR* 26, 1987–1988, s. 49–71.

studií s podrobným rozbořem tří svazků středověkých liturgických bohemik (breviáře z roku 1398 a dvousvazkového antifonáře cca z poloviny 15. století). Součástí článku je edice pamětních záznamů v breviáři pocházejících z rozmezí let 1453 až 1555.²⁰ V pořadí další článek má poněkud nepřesný název *Legistické rukopisy v pražské maltéžské knihovně*, jelikož po přehledu kategorií rukopisů právní povahy v rámci fondu následuje rozbor jediného středověkého rukopisu z celkem čtyř legistických. Jedná se o komentář k první části *Digestum novum* od Bartola ze Sassoferrata, který byl opsán někdy po polovině 15. století.²¹ Svě letité úsilí zatím korunoval Stanislav Petr v roce 2010 na konferenci Rytířské duchovní řády ve střední Evropě, kde přednesl příspěvek seznamující se středověkými rukopisy Maltéžské knihovny.²² Jeho výčet ale není úplný, jelikož postrádá protokol maltéžského postranního práva používaný v letech 1478 až 1612.²³ V tomto případě se však jedná spíše o památku diplomatickou než o kodikologickou.

Poslední osobností z knihovědného prostředí, která měla dosud publikační výstupy k Maltéžské knihovně, je nástupce výše zmiňované Jitky Šimákové ve funkci vedoucího oddělení zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea Petr Mašek. Ten několikrát informoval veřejnost o knihovně jako celku. Poprvé se naskytlá příležitost při vydání katalogu k výstavě *Navrácené poklady* uspořádané u příležitosti restitucí, do kterého napsal stručný medailon o Maltéžské knihovně. V rámci expozice byly totiž vystaveny i tři tisky z této knihovny.²⁴ Ve stejném roce vyšel Petru Maškovi na stránkách časopisu *Čtenář* drobný článek, jehož účelem bylo podání základních informací ke knihovně, tedy k historii a charakteristice jednotlivých částí s uvedením nejvýznamnějších exemplářů. Mezi obrazovými přílohami se nachází fotografie interiéru knihovny ve Velkopřevorském paláci,²⁵ kde byla většina knih instalována v letech 1952 až 1991. Třetí a nejpodrobnější přehled k této knihovně z pera Petra Maška byl vydán v rámci druhého svazku německé příručky *Handbuch deutscher historischer Buchstände in Europa*, který je věnován zámeckým knihovnám pod správou Národního muzea v Praze. Kromě dějin fondu a jeho popisu se také objevuje přehled katalogů a literatury.²⁶

20 Týž: Středověká liturgická bohemika v rukopisném fondu pražské maltéžské knihovny. StR 27, 1989–1990, s. 31–93.

21 Týž: Legistické rukopisy v pražské maltéžské knihovně. Miscellanea oddělení rukopisů a vzácných tisků 7/2, 1990, s. 31–48.

22 Týž: Mittelalterliche Handschriften der Bibliothek des Prager Großpriorats des Malteserordens. In: Die Geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa. Mittelalter. Brno 2010, s. 287–294.

23 Knihovna Národního archivu (dále KNA), fond Knihovna Maltéžská (dále Knih.Malt.), sign. R 92.

24 Mašek, Petr: K historickým knihovním fondům. In: *Navrácené poklady. Restitutio in integrum*. Praha 1994, s. 160, 162 a 163.

25 Týž: Knihovna Maltéžských rytířů. Čtenář 3, 1994, s. 144–145.

26 Týž: Praha [Prag] 35. Knihovna Maltéžských rytířů v Praze [Bibliothek der Malteserritter in Prag]. In: *Handbuch der historischen Buchbestände in Europa*. Band II. Tschechische Republik. Schloßbibliotheken unter der Verwaltung des Nationalmuseums in Prag. Hildesheim, Zürich, New York 1997, s. 168–170. Dostupné také na internetu na stránkách Univerzity Göttingen: [online]. [cit. 2015-02-16]. Dostupné z: http://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?Prag_Malteserritter.

Knihovnu ve své práci *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998* okrajově zmiňuje člen rádu Jiří Pořízka. Přináší více méně velice výběrové informace s jistou mírou nepřesností, které se vztahují k dění po roce 1945. Jako zdroj informací mu sloužil především zmiňovaný novinový článek Václava Černého.²⁷

Na závěr je třeba zmínit katalogy, do nichž byly začleněny také vybrané svazky z Maltézské knihovny. V první řadě se jedná o *Katalog prvotisků zámeckých a hradních knihoven* z konce 80. let 20. století, který byl vypracován díky péli kolektivu pracovníků oddělení zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea. Pracovní tým tvořili kromě již zmiňovaných Jitky Šimákové, která ho vedla, a Petra Maška ještě Eduarda Macháčková a Helga Turková. Inkunábule Maltézské knihovny, které tak byly v úplnosti zpracovány, tvoří více jak desetinu všech záznamů (131 z celkového počtu 1007).²⁸ Jednotlivé katalogizační záznamy inkunábulí Maltézské knihovny byly s úpravami převzaty i do *Katalogu prvotisků Knihovny Národního Muzea v Praze a zámeckých a hradních knihoven v České republice* z roku 2001.²⁹

Následně se dočkaly zpracování alespoň maltézské středověké rukopisy, které byly zahrnuty do prvního svazku *Průvodce po rukopisných fondech v České republice* z roku 1995. Ten byl zaměřen na rukopisné fondy zámeckých, hradních a palácových knihoven. Na jeho přípravě se podíleli pracovníci oddělení pro soupis a studium rukopisů Archivu Akademie věd, z nichž je třeba jmenovat alespoň Marii Tošnerovou, Antonína Kostlána a několikrát již zmíněného Stanislava Petra. Po stručném vymezení fondu a jeho historie následuje seznam patnácti svazků, kdy u každého je zaznamenán pouze název, datace a signatura.³⁰ Rozšířenější katalogizační záznamy obsahuje *Průvodce po rukopisných fondech v České republice* z roku 2011, vydaný stejným pracovištěm. Nově přibýly údaje o psací látce, kolaci, rozměrech a časovém vztahu vazby ke knižnímu bloku.³¹ Nutno ale upozornit hned na první záznam pod signaturou R 29, který je fiktivní. Patrně vznikl zkomolením zápisu k rukopisu R 296.³²

Z předloženého přehledu dosavadního bádání vyplývá, že se zájem upíral především na nejstarší část knihovny, tzn. středověké rukopisy a prvotisky. Knižní svazky Maltézské knihovny však nepřitahovaly pozornost pouze tvůrců odborných studií, ale i pořadatelů nejrůznějších výstav. Pro stálou expozici v Muzeu knihy ve Žďáru nad Sázavou bylo vybráno 46 svazků starých tisků z 16. až 18. století foliového formátu (Malt 2503–2547 a 2781). Ty byly v letech 1982 až 2014 součástí oddělení libri cate-

27 Pořízka, Jiří: *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*. Olomouc 2002, s. 112–113.

28 Šimáková, Jitka a kol.: *Katalog prvotisků zámeckých a hradních knihoven v České republice*. SNM, řada C, 33–35, 1988–1990.

29 Šimáková, Jitka – Vrchotka, Jaroslav a kol.: *Katalog prvotisků Knihovny Národního Muzea v Praze a zámeckých a hradních knihoven v České republice*. Praha 2001.

30 Kostlán, Antonín – Petr, Stanislav – Tošnerová, Marie: *Průvodce po rukopisných fondech v České republice I. Rukopisné fondy zámeckých, hradních a palácových knihoven*. Praha 1995, s. 112–114.

31 Tošnerová, Marie a kol.: *Guide to manuscript collections in the Czech republic*. Prague 2011, s. 373–375.

32 Tamtéž, s. 374.

nati.³³ Paradoxem je skutečnost, že ani jedna z vystavených knih nebyla skutečná liber catenatus. Přesto se ale v Maltézské knihovně nachází dva prvotisky, které jsou doposud opatřeny řetězem.³⁴ Z dočasných výstav, na kterých se objevily exempláře z Maltézské knihovny, je možné jmenovat jen některé. V roce 1984 proběhla ve Žďáru nad Sázavou výstava Zámecké knihovny s podtitulem 30 let odborné správy Knihovnou Národního muzea v Praze,³⁵ pro kterou byl vybrán jeden středověký rukopis (R 96) a jeden prvotisk (Malt 1989) z Maltézské knihovny.³⁶ Na výstavu Podoby uměleckého řemesla, která proběhla v letech 1989–1990 v Brně k 35. výročí založení podniku Ústředí uměleckých řemesel, byl zapůjčen středověký antifonář z Maltézské knihovny. Byl totiž předtím restaurován v dílně Ústředí uměleckých řemesel v Hodoníně.³⁷ Dne 23. října 1992 byla v Českém Dubu otevřena výstava johanitských rukopisů pořádaná Podještědským muzeem ve spolupráci s Knihovnou Národního muzea.³⁸ Vybrané rukopisy a staré tisky nesměly chybět ani na výstavě pořádané Českým velkopřevorstvím v roce 1993 s názvem Suverénní řád maltézských rytířů v historii a současnosti.³⁹ Na výstavě Navrácené poklady instalované v Tereziánském křídle Pražského hradu roku 1994 zastupovaly Maltézskou knihovnu dva prvotisky (Malt 1989 a 2056) a jeden tisk z druhé poloviny 16. století (Malt 2752).⁴⁰ V roce 2001 zapůjčilo již České velkopřevorství dvě knihy z fondu Maltézské knihovny na výstavu Terrae incognitae do Muzea města Böblingen v Německu.⁴¹ Hned následující rok se knihy ze stejného fondu objevily na výstavě Minulost knižní kultury ve Žďáře nad Sázavou.⁴² Na zmíněných příkladech je vidět, že během druhé poloviny 20. století poskytovala Maltézská knihovna pravidelně výstavní exponáty na nejrůznější výstavy.

Dějiny Maltézské knihovny od počátku do současnosti

Počátky Maltézské knihovny je třeba hledat již ve středověku. Její nejstarší období je ale opředeno tajemstvím, proto se dosavadní výklady středověkých dějin

33 Knihovna Národního muzea (dále KNM), agenda oddělení zámeckých knihoven (dále KNM 4), předávací protokol na 30 balíků starých tisků z 15. 5. 1982; seznam knih z Maltézské knihovny trvale deponovaných v Muzeu knihy, v odd. „libri catenati“ z roku 1996. Tímto děkuji vedoucímu oddělení zámeckých knihoven PhDr. Petru Maškovi za ochotnou pomoc a za umožnění nahlédnutí do dokumentace oddělení. KNA, Knih.Malt., agenda, předávací protokol z 2. 12. 2014.

34 KNA, Knih.Malt., sign. Malt 1989 a 2057.

35 O vlastní výstavě podává informace Vrchoťka, Jaroslav: 30 let Muzea knihy ve Státním zámku Žďár nad Sázavou. SNM, řada C, 32, 1987/4, s. 14–15.

36 O signaturách informuje KNM, agenda KNM 4, zpráva o konzervaci a doplnění kování na vazbách starých tisků pro výstavu ve Žďáře z 13. 4. 1984.

37 KNM, agenda KNM 4, žádost o souhlas se zápůjčkou z 13. 11. 1989.

38 KNM, agenda KNM 4, zpráva Luboše Antonína ze služební cesty do Českého Dubu dne 23.–24. 10. 1992.

39 Pořízka, J.: Maltézští rytíři, s. 126–127.

40 Mašek, P.: K historickým knihovním fondům, s. 162 a 163.

41 KNM, agenda KNM 4, žádost Petra Maška adresovaná prokurátorovi Českého velkopřevorství Bedřichu hraběti Strachwitzovi ohledně zapůjčení dvou knih na výstavu z 8. 8. 2001.

42 KNM, agenda KNM 4, žádost Petra Maška adresovaná prokurátorovi Českého velkopřevorství Bedřichu hraběti Strachwitzovi ohledně zapůjčení knih na výstavu z 27. 2. 2002.

knihovny pohybují spíše v rovině hypotéz. Lze vyvozovat, že si pražská komenda založená ve druhé polovině 12. století vybudovala knihovnu obsahující s největší pravděpodobností převážně liturgické knihy.⁴³ O některých středověkých rukopisech strakonické komendy podává informaci soupis tamější knihovny z počátku 17. století. Obsahuje totiž mimo jiné i 18 svazků převážně pergamenových rukopisů, mezi nimiž dominují bible a liturgické knihy. Vyskytují se i autoři, jako je Řehoř Veliký či Eusebius Cremonský.⁴⁴ Z předhusitského období se ale z obou knihoven dochovala pouze jediná kniha, u které je prokazatelné propojení s pražským konventem. Jedná se o breviář, který nechal roku 1398 vyhotovit pro svůj konvent převor Petr.⁴⁵ O osudech knihovny pražského konventu na počátku husitské revoluce existují tři teorie, z nichž nejpravděpodobnější se zdá být ta, kterou prosazoval Bohumír Lifka. Podle ní vzala celá knihovna za své v rámci přepadu komendy husity v květnu 1420.⁴⁶ Breviář z konce 14. století se zachránil patrně z toho důvodu, že se z něho stala soukromá kniha pražských převorů, jak naznačuje řada osobních pamětních záznamů zapisovaných od poloviny 15. století do poloviny století následujícího.⁴⁷ Díky tomu se breviář dostal do Strakonice spolu s evakuovanými pražskými johanity. Zpět na Malou Stranu se převor vrátil až koncem 15. století následovaný počátkem 16. století i skromným konventem.⁴⁸ Lze očekávat, že si johanité přinesli s sebou zpět do Prahy i nějaké knihy nutné pro své působení.⁴⁹ Z této doby je už k dispozici i nejstarší svazek z řady úředních knih johanitského postranního práva, jehož první zápis spadá do roku 1478.⁵⁰ Tento rukopis se však spolu s dalšími úředními knihami dostal do konventní knihovny až v pozdější době.

43 Petr, S.: Rukopisný fond, s. 50 a Mašek, P.: Knihovna, s. 144.

44 Seznam knih pořízený roku 1605 je součástí protokolu z vizitace strakonické komendy v roce 1610. – KNA, Knih.Malt., sign. R 59, fol. 325v, 328v, 329r a 330r.

45 KNA, Knih.Malt., sign. R 57. Podrobně rozebírá tento rukopis Petr, S.: Středověká liturgická bohemika, s. 31–51.

46 Lifka, B.: Pražské knihovny, s. 122. Naproti tomu Stanislav Petr předpokládá, že se tamějším johanitům podařilo evakuovat do Strakonice kromě archivu i nejcennější knihy, zatímco většinu kodexů zanechali v komendě. – Petr, S.: Mittelalterliche Handschriften, s. 287. Dle autorů *Průvodce po rukopisných fondech* byla ale knihovna převezena na strakonický hrad. – Kostlán, A. – Petr, S. – Tošnerová, M.: Průvodce, s. 113.

47 Všechny editoval Petr, S.: Středověká liturgická bohemika, s. 81–85.

48 Ve zmíněném breviáři se dochoval pamětní záznam vlastnoručně psaný převorem Řehořem z Frýdku, jež v překladu zní „*Léta Páně 1487 já bratr Řehoř, převor domu pražského, jsem po vyhánění přišel na místo u paty mostu ...*“ a který lze bez pochyb interpretovat jako zprávu o návratu převora pražského konventu zpět do Prahy po roce 1420. – Petr, S.: Středověká liturgická bohemika, s. 81. Od první poloviny 16. století mu dělal společnost i konvent (Ropková, I.: Knihovna, s. 22 a 23), který byl v redukované podobě. O přítomnosti johanitů na Malé Straně vypovídá mimo jiné také řada listin z 16. století, které byly vydány převorem a konventem v prostorách starého konventu a zpečetěny jak pečeti převora, tak pečeti konventu. – Např. Národní archiv (dále NA), fond Maltézští rytíři – české velkopřevorství, Praha (dále ŘM), inv. č. 2353, sign. Jo XLVIII Pr 158 (4. 12. 1544) a inv. č. 2355, sign. Jo XLVIII Pr 159 (18. 4. 1551).

49 Kostlán, A. – Petr, S. – Tošnerová, M.: Průvodce, s. 113.

50 KNA, Knih.Malt., sign. R 92.

Knihovna strakonické komendy byla během 16. století mnohem významnější než knihovna pražského konventu, která byla spíše knihovnou pražských převorů. Strakonická komenda vlastnila v roce 1605 kolem 300 svazků knih, přičemž většina z nich byla uložena v jedné místnosti označované jako knihovna. Asi 13 cenných pergamenových rukopisů bylo uchováváno v horní sakristii. Kromě toho bylo ještě v kapli k dispozici 24 svazků žaltářů a kancionálů.⁵¹ Během třicetileté války byl však strakonický konvent zpustošen nejprve roku 1619 od Mansfeldových vojáků a poté roku 1641 znovu od Švédů.⁵² O tom, že tamější knihovna zmíněné události nepřečkala, není třeba pochybovat. Koneckonců to dokládá datování nejstarších vlastnických přípisů strakonického převorství, které pochází až z roku 1644,⁵³ resp. především z roku 1657.⁵⁴ Obnovená knihovna se do roku 1658 rozrostla na 221 svazků, mezi nimiž bylo mnoho prvotisků a liturgických knih.⁵⁵

Naproti tomu konkrétní zprávy k pražské knihovně jsou k dispozici až od první poloviny 17. století. Během stavovského povstání postihla relativně novou knihovnu opět pohroma, když bylo převorství zcela vyrabováno Malostranskými.⁵⁶ Proto přenechal roku 1621 pražskému konventu do začátku mnohé knihy jeho nový převor Pavel Gerilius z Altorfu.⁵⁷ Důležitý základ pro znovubudovanou knihovnu položila sbírka rady apelačního soudu a kancléře maltéžského řádu Melchiora Gniesena z Kobachu čítající necelých 200 svazků. Na pražský konvent přešel tento celek patrně po smrti jeho majitele v roce 1627.⁵⁸ V roce 1690 došlo v rámci spojení strakonického konventu s pražským rovněž ke sloučení knihoven obou komend.⁵⁹ Knihovna se měla nacházet společně s archivem v prvním patře jižní průčelní věže kostela Matky Boží pod řetězem.⁶⁰ Ke změně místa uložení došlo až v roce 1730 za převora Františka Adama Tauffera z Rovin, kdy knihovna získala nové prostory,⁶¹ které se již nacházely v jedné síni v rámci nové budovy

51 Součástí protokolu o vizitaci strakonické komendy z roku 1610 je také jmenný soupis revidovaných knih v roce 1605. – KNA, *Knih.Malt.*, sign. R 59, fol. 325r–331r.

52 Sedláček, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého XI*. Praha 1936, s. 136 a Ropková, I.: *Knihovna*, s. 23.

53 KNA, *Knih.Malt.*, sign. Malt 2037.

54 KNA, *Knih.Malt.*, sign. R 8, Malt 1263, Malt 1781, Malt 1975, Malt 2004, Malt 2010, Malt 2511, Malt 2539, Malt 2542 a Malt 2545.

55 Lifka, B.: *Die Klosterbibliotheken*, s. 58. Určeno na základě inventáře, který bezpochyby vznikl opět v souvislosti s vizitací strakonické komendy. Autorovi tohoto článku se však daný pramen nepodařilo jak v archivním fondu (NA, ŘM), tak knihovním (KNA, *Knih.Malt.*) dohledat.

56 Hloch, Jiří: *Postranní právo Panny Marie pod řetězem – konec mosta (1547–1659)*. Pražský sborník vlastivědný 1962, s. 113.

57 KNA, *Knih.Malt.*, sign. Malt 2041, poznámka za textem. Hirsching, F. K. G.: *Versuch*, s. 315; Lifka, B.: *Pražské knihovny*, s. 127; Petr, S.: *Rukopisný fond*, s. 50 a Mašek, P.: *Knihovna*, s. 144.

58 Vyplynulo z průzkumu provenienčních znaků. Jednotlivé svazky jsou opatřeny vlastníkovým podpisem umístěným na titulním listu a většinou mají i jednotnou vazbu ze světlé kůže zdobenou slepotiskem. Woitschová, Klára: *Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548–1783*. Pelhřimov 2010, s. 57 a 63.

59 Hirsching, F. K. G.: *Versuch*, s. 316.

60 Lifka, B.: *Die Bibliothek*, s. 2 a Ropková, I.: *Knihovna*, s. 28 a 35–36.

61 Lifka, B.: *Pražské knihovny*, s. 127.

konventu.⁶² Během 18. století se knihovna dále rozšiřovala zejména prostřednictvím darů a odkazů. Z nich je možné zmínit např. darování knižní sbírky benešovským farářem a členem řádu Janem Josefem Pokorným roku 1732.⁶³ Podrobný popis konventní knihovny přináší vizitační protokol z roku 1752, kdy byl převorem František Dominik Špinka z Helfenthalu. Místnost knihovny s jedním podlouhlým oknem orientovaným na západ a do poloviny chráněným železnými křídly dveří se nalézala v prvním patře konventu při ambitu. Zabezpečená byla železnými dveřmi se zámky. Uvnitř bylo uloženo 1000 svazků rozdělených do 12 věcných skupin a v rámci nich dále podle formátu. Interiér tvořily tři velké skříně ze zvlněného dřeva zdobené v horní části maltézským křížem buď zlaceným, nebo bílým, dílem zamykatelné. K dispozici byl také jeden vestavěný regál. Úložným prostorem disponovala také skříň na způsob stolu, větší stůl potažený zeleným sukmem a jednoduchý stolek. Kromě knih byly v knihovně deponovány ještě v menší skříni stříbrné svícny z kostela a ve velkém koši potaženém černou kůží pontifikální předměty. Třicet úředních knih maltézského postranního práva a vrchnostenské správy, označovaných jako knihy převorství, bylo uložených odděleně v přízemí konventu.⁶⁴ Během 40. a 50. let 18. století nechal zmíněný převor opatřit několik málo desítek svazků relativně jednotnou vazbou. Jedná se o nejstarší dochované knižní vazby určené přímo pro pražskou konventní knihovnu. Pokryv desek ze světlé kůže je zdoben slepotiskem. Na přední i zadní desce se nachází maltézský kříž situovaný do středu rámové kompozice.

Z roku 1788 je k dispozici první tištěná zpráva o Maltézské knihovně, kterou poskytl Friedrich Karl Gottlob Hirsching v rámci prvního oddílu třetího svazku své práce *Versuch einer Beschreibung sehenswürdiger Bibliotheken Deutschlands*. Podle ní tehdy tvořilo knihovnu pouze asi 800 svazků,⁶⁵ které se nacházely v jedné místnosti spolu s různými církevními předměty. Kromě toho se dozvídáme, že knihovnu spravoval knihovník, který měl zároveň na starosti také kuchyň a úřad sklepmistra.⁶⁶ Je velmi pravděpodobné, že oním nejmenovaným řeholníkem byl Frà Jan Fanta.⁶⁷ Hirsching rozdělil knihy do tří skupin: „nedůstojný materiál“, miscelanea a cenné knihy.⁶⁸ Přitom do třetí skupiny zařadil pouze šestnáct prvotisků, pět paleotypů a čtyři nedatované tituly. Rukopisů napočítal celkem deset, ale všechny byly dle jeho názoru nevýznamné.⁶⁹ Lze tedy shrnout,

62 Lifka, B.: Die Bibliothek, s. 2 a Ropková, I.: Knihovna, s. 35.

63 Hirsching, F. K. G.: Versuch, s. 317.

64 NA, ŘM, inv. č. 264, č. kart. 156, inventář pražského konventu z roku 1752.

65 Tamtéž, s. 314. Jednalo se o odhad podhodnocený o pětinu.

66 Tamtéž, s. 317. Podle seznamu správců knihovny u Matky Boží pod řetězem uvedeného Irou Ropkovou, měl být tehdejší správce převor Jan Nepomuk Mayer. Autorka totiž předpokládala, že v letech 1738 až 1939 spravovali knihovnu převorové. – Ropková, I.: Knihovna, s. 43. Toto pojetí převzal i Petr, S.: Rukopisný fond, s. 51. To se však zdá být velice nepravděpodobné, což dokládá právě zmíněný údaj o knihovníkovi u Hirschinga. Je zřejmé, že v praxi se o knihovnu staral jiný člen konventu než jeho představený.

67 Od roku 1778 vykonával funkci celeráře, přičemž v roce 1785 se stal navíc i provizorem a správcem kuchyně. – Knih.Malt., sign. R 99, s. 16.

68 Hirsching, F. K. G.: Versuch, s. 318.

69 Tamtéž, s. 320–324.

že z Hirschingova popisu vyplývá, že knihovna pražského konventu byla na konci 80. let 18. století relativně malá a obsahově spíše nezajímavá.

Situace se ale výrazně změnila na samém sklonku 18. století, kdy Maltézskou knihovnu rozšířila sbírka knih z pozůstalosti po členovi řádu Frà Franzi Paulovi von Smitmer, bývalém komtureovi v Měcholupech, Ebenfurtu a Hallensteinu, který zemřel v roce 1796. Tato akvizice nejenom výrazně navýšila počet svazků knihovny, ale též pozvedla její význam. Jednalo se totiž o cennou sbírku melitensí, která neměla ve většině Evropy obdoby. Z roku 1781 pochází dokonce Smitmerův tištěný katalog melitensí *Catalogo della biblioteca del Sagro Militar Ordine di S. Giovanni Gerosolimitano, oggi detto di Malta*, z nichž velkou část přímo vlastnil (889 spisů).⁷⁰ Z poměrně nevýznamné knihovny pražského konventu se tak stala takřka ze dne na den jedna z předních knihoven maltézského řádu.

Také v 19. století se knihovna dále rozrůstala, když do ní byly začleňovány knihy po zesnulých členech konventu. Z nich stojí za vyzdvižení s ohledem na staré tisky především Frà Jan Raymund a Frà František Wilhelm pro první polovinu 19. století a Frà Antonín Sichrovský pro druhou. U prvního ze jmenovaných lze na základě některých rukopisných vpisků v knihách usuzovat, že měl ke knihovně velmi blízko, pokud nebyl přímo knihovníkem.⁷¹ Informace o správci knihovny je k dispozici až pro roky 1854 a 1855, kdy byla tato funkce spojena s osobou již zmiňovaného Frà Antonína Sichrovského, který zároveň působil jako podpřevor konventu na Malé Straně, novicmistr a řádový archivář.⁷² V letech 1870 a 1871 je zmiňován v souvislosti se sepsáním katalogu knihovny Frà Ferdinand Warter. Přestože byl označován pouze jako novicmistr a pomocník v duchovní správě, lze předpokládat, že působil zároveň jako správce knihovny. K ruce měl při sepisování fondu mladého člena řádu Frà Antonína Götze.⁷³ Do roku 1870 se knihovní fond rozrostl na 4578 svazků o 3073 titulech. Povědomí bylo o 58 prvotiscích a 119 rukopisech. K dispozici měly dva abecední katalogy. Ve zmíněném roce investovali maltézští rytíři do nákupu knih 40 zlatých.⁷⁴

V soustředování melitensí navázal na Smitmera v první polovině 20. století převor Frà Josef Hamršmíd,⁷⁵ za jehož působení dosáhla konventní knihovna roku 1927 velikosti 6000 svazků. Prvotisků se kupodivu vykávalo pouze 20.⁷⁶ Do počátku roku 1932

70 Lífka, B.: *Johanitská bohémika*, s. 6–7. V Maltézské knihovně se do současné doby dochovalo kolem 550 svazků pocházejících prokazatelně ze Smitmerovy sbírky.

71 V rámci vpisků se před jeho jménem nejčastěji objevuje obrat „*comparavit*“, méně pak „*acquisiti-onis*“ či „*acquisivit*“, „*dono accepit*“ a ojediněle „*ex libris*“. Jeho osobou se zabýval Lífka, Bohumír: *Kazatel a farář u Jezulátka Frà Jan Raymund*. Od Pražského Jezulátka 1, 1935, č. 3, s. 79–83.

72 Výjimečně je knihovník zachycen v *Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis Archidioeceseos Pragenae pro anno Domini 1854*. Praeae 1854, sl. 223 a *Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis Archidioeceseos Pragenae pro anno Domini 1855*. Praeae 1855, sl. 223.

73 „*Geordnet in d. J. 1870–71 von Sr. Hochwd. Fra Ferdinand Warter, d. Z. Novizenmeister u. Cooperator u. A. Goetz, Kleriker des Malteser-Ordens.*“ – KNA, *Knih.Malt.*, sign. R 114, přední strana zadní předsládky.

74 Pizzala, J.: *Stand*, s. 82–83.

75 Mašek, P.: *Knihovna*, s. 144.

76 *Zprávy*, s. 326.

obohatilo knihovnu dalších 2000 svazků. V roce 1931 bylo dáno na doplňování knihovny 1000 Kč. Kromě pravidelných nákupů obohacovaly fond nadále příspěvky jednotlivých členů řádu. Knihovna sloužila především potřebám konventu, přístup do ní byl však umožněn také veřejnosti, která si musela podávat zvláštní žádost. Osoba, která zastávala v konventu funkci podpřevora, byla zároveň i knihovníkem.⁷⁷ Sepjetí těchto dvou řádových dignit přetrvávalo přinejmenším v letech 1901 až 1935.⁷⁸ Na pozici podpřevora se postupně vystřídali ve vymezeném období Frà Franz Ibl (1889–1902), Frà Josef Hamršíd (1902–1903), Frà Ludwig Wachek (1903–1934) a Frà Franz Werner Bobe (1935–1937).⁷⁹ Je pozoruhodné, že Bohumír Lifka věnoval poděkování za pomoc při studiu melitensií v řádové knihovně Frà Karlu Vilému Horkému a nikoli knihovníkovi. Je tedy zřejmé, s kým byl badatel v řádové knihovně reálně v kontaktu.

Na přelomu 30. a 40. let 20. století, kdy zastával funkci převora Frà Franz Werner Bobe, zaznamenala knihovna ztráty. Sám převor nechal v roce 1941 vyřadit množství českých knih a časopisů, které posléze věnoval protektorátnímu sběru starého papíru.⁸⁰ Takto postižena byla i česká knihovna předchozího převora Frà Josefa Hamršída včetně jeho rukopisné pozůstalosti.⁸¹ Počet tímto způsobem zlikvidovaných svazků se odhadoval přinejmenším na 2500.⁸² Zároveň s tím prováděl očistu fondu knihovník Frà Heinrich Sacher, dle Lifky notorický alkoholik,⁸³ který prodával do antikvariátů především duplikáty asketické literatury a nekompletní díla menšího významu.⁸⁴ Tím ale pomalu končí jedna etapa dějin Maltéžské knihovny, ve které o knihy pečovali sami řeholníci z pražského konventu, pro jehož členy byla knihovna primárně určena. Z tohoto pohledu byl Heinrich Sacher posledním konventním knihovníkem.

Koncem roku 1941 došlo k dalekosáhlým změnám, v jejichž důsledku ztratil řád kontrolu nad svým majetkem. V rámci Třetí říše byla potlačena exterritorialita maltéžského řádu a dohled nad veškerým jeho majetkem byl přenesen na říšský zahraniční úřad. Říšský ministr zahraničí poté ustanovil za tímto účelem tzv. zvláštního pověřence pro správu majetku řádu maltéžských rytířů, kterým byl dr. Bredt sídlící v Berlíně. Do jeho kompetence spadal maltéžský majetek na území Východní marky, Sudet a Protektorátu. Tento zvláštní pověřenec podléhal šéfovi protokolu říšského za-

77 Mimořádné zprávy, s. 41.

78 Lze tak usuzovat z Lifkovy zmínky, že ve 20. století spravoval knihovnu podpřevor konventu. – Lifka, B.: *Johanitská bohemika*, s. 12, pozn. 13.

79 Výčet sestaven na základě příslušných svazků *Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis Archidioeceseos Pragenae ... Pragae 1901–1937 a Rangliste und Personalstatus des Souveränen Malteser-Ritter-Ordens im Grosspriorate von Böhmen und Österreich. Wien 1901–1937.*

80 KNM, agenda KNM 4, Lifkova zpráva o depositu SÚC (tj. Státního úřadu pro věci církevní), někdejší knihovně Maltéžského řádu v Praze z 25. 4. 1952.

81 Lifka, Bohumír: *Pražský nacistický „arcibiskup“*. Svobodné noviny 1, č. 15 (8. 6. 1945), s. 2.

82 KNM, agenda KNM 4, Lifkova zpráva o depositu SÚC, někdejší knihovně Maltéžského řádu v Praze z 25. 4. 1952.

83 Lifka, B.: *Pražský nacistický „arcibiskup“*, s. 2.

84 KNM, agenda KNM 4, Lifkova zpráva o depositu SÚC, někdejší knihovně Maltéžského řádu v Praze z 25. 4. 1952; Ropková, I.: *Knihovna*, s. 41.

hraničního úřadu.⁸⁵ V Protektorátu byla na základě výměru pověřence pro organizaci říšského protektora pro Čechy a Moravu z prosince 1941 zaznamenávána do pozemkových knih u jednotlivých řádových nemovitostí změna označení majitele ze „*Suverénního řádu maltézských rytířů*“ na „*Řád maltézských rytířů*“ a zároveň také výhradní dispoziční právo zmíněného zvláštního pověřence říšské vlády. Ten pak následně rozprodal řádový majetek buď Říši, nebo Protektorátu.⁸⁶ Konventní budova, ve které se nacházela knihovna konventu, stejně jako Velkopřevorský palác, v němž byl pro změnu uložen archiv, byly prodány Říšskému ministerstvu pro vědu, výchovu a lidové vzdělání zastupovanému kurátorem německých vědeckých vysokých škol v Praze.⁸⁷ V prostorách Velkopřevorského paláce, tedy v jižní věži, se nalézala kromě vlastního archivu Českého velkopřevorství i jeho knihovna, kterou charakterizoval zástupce německého komisaře Zemské a universitní knihovny Karl Wehmer jako „*malou a nevýznamnou sbírku knih*“.⁸⁸ K vybudování moderní knihovny archivu velkopřevorství došlo v 70. letech 19. století. Jednotlivé svazky byly opatřeny signaturami a zapsány do katalogu. V 80. letech 19. století dosahoval počet signovaných svazků necelých 2500.⁸⁹ Základ této knihovny vytvořil odkaz Františka Xavera Chanovského z Dlouhé Vsi, který zemřel v roce 1877.⁹⁰ Jednalo se však pouze o menší část jeho knih, jelikož svoji velkou knihovnu ze zámku v Němčicích čítající přes 78 000 svazků odkázal Museu království Českého.⁹¹ Archivní knihovnu bezpochyby spravovali řádoví archiváři, kterými byli postupně mezi polovinou 70. let 19. století a počátkem 40. let 20. století již zmínění členové konventu Frà Ferdinand Warter, Frà Josef Hamršmíd a Frà Karel Vilém Horký.⁹²

Dějiny Maltézské knihovny od roku 1942 až do počátku 21. století je možné rozdělit do čtyř až pěti období podle toho, která instituce knihovnu spravovala. Zatímco do roku

85 Vyplyvá z NA, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu (dále NSM), sign. 110-12/161, kart. 107, fol. 23, list šéfa protokolu zahraničního úřadu von Dörnberga adresovaný německému státnímu ministrowi Karlu Hermannovi Frankovi z 11. 7. 1944.

86 NA, fond Zemský úřad Praha – oddělení církevní, nadační a školské (dále ZŮ – cír.), spis XVIII-1, kmen. č. 1185, kart. 103, návrh právního zástupce Suverénního řádu maltézských rytířů adresovaný Zemskému národnímu výboru v Praze ze 14. 12. 1945.

87 NA, ZŮ – cír., obecný výpis stručný z vložky číslo 275 pozemkové knihy katastrální území Praha – Malá Strana z 5. 11. 1945 a NA, NSM, sign. 110-12/161, kart. 107, fol. 23, list šéfa protokolu zahraničního úřadu von Dörnberga adresovaný německému státnímu ministrowi Karlu Hermannu Frankovi z 11. 7. 1944.

88 Archiv Národní knihovny (dále ANK), fond Národní a universitní knihovna Praha (dále NUK), Spisy 1944, složka Maltézský archiv, list německého komisaře v zastoupení Wehmera kurátorovi německých vědeckých vysokých škol z 15. 1. 1942.

89 Knihovní katalog uložen v knihovně Frà Karla Viléma Horkého: KNA, fond Knihovna Frà Horkého (dále *Knih.Horký*), sign. RJ 13.

90 Studium provenience prokázalo, že tento odkaz získal právě archiv Českého velkopřevorství, a nikoli pražský konvent. Srov. Ropková, I.: Knihovna, s. 39; Lifka, B.: Die Bibliothek, s. 2; Petr, S.: Rukopisný fond, s. 51 a Mašek, P.: Knihovna, s. 144.

91 Černý, Jan M.: Museum království Českého. Stručná zpráva historická i statistická. Praha 1884, s. 25.

92 Beránek, Karel – Uhlířová, Věra: Archiv českého velkopřevorství maltského řádu. Díl I. Listiny 1128–1880. Sv. 1. Inventář. Praha 1966, s. 34.

1942 zajišťoval péči o knihovnu sám řádový konvent prostřednictvím knihovníka z řad řeholníků, tak po roce 1942 spravovali knihy většinou již zaměstnanci jiných institucí.

V prvním období zahrnujícím léta 1942 až 1947/48 byl osud fondu spojen s tehdejší Zemskou a universitní knihovnou Praha. Německá Karlova univerzita, aby předešla případným ztrátám a škodám zejména na maltézském archivu, iniciovala uložení archivu i knihovny do Zemské a universitní knihovny sídlící v Klementinu.⁹³ Na záchraně knihovny se v této fázi patrně podílel i Bohumír Lifka, podle kterého hrozilo riziko, že by ji jednotky SA (Sturmabteilung) mohly rozprodat na knižním trhu.⁹⁴ Vlastní stěhování probíhalo prostřednictvím soukromé stěhovací firmy od ledna do počátku dubna 1942. Nejprve byl převezen archiv a nakonec i knihovna.⁹⁵ Spolu s knihami byly přemísťeny i původní regály.⁹⁶ Náklady spojené se stěhováním byly hrazeny z režijních výdajů Zemské a universitní knihovny.⁹⁷ Dne 7. dubna 1942 potvrdil Karl Wehmer převzetí knihovny maltézského řádu, která se tak stala depozitem říšského zahraničního úřadu.⁹⁸ Přitom se zavázal splnit tři podmínky: knihovna měla být uložena odděleně, měla být katalogizována a mohla ji využívat veřejnost.⁹⁹ O bližším uložení Maltézské knihovny nejsou zprávy, zato archiv se nacházel v klenuté místnosti v prvním poschodí, jejíž okna byla z důvodu protiletectvé ochrany vyzděna.¹⁰⁰ Prameny nikterak nenasvědčují tomu, že byla obě depozita ve společné místnosti. V rámci Zemské a universitní knihovny byly maltézské knihy i archiválie svěřeny do péče rukopisného oddělení, jehož oficiální vedoucí byla Flora Kleinschnitzová. Tu ale zastupovala kvůli dlouhodobému onemocnění Emma Urbánková, významná osobnost české knihovnědy.¹⁰¹ Nelze tedy pochybovat o tom, že se knihovně dostala v rámci možností odborná péče. Dle početního stavu knižních svazků Zemské a universitní knihovny k 1. prosinci 1942 měla knihovna maltézských rytířů čítat 10 000 svazků.¹⁰² Emma Urbánková navíc nově stanovila počet prvotisků. Ve fondu se mělo nacházet 91 svazků se 114 inkunábulemi. U 13 titulů byl vznik před rokem 1500 nejistý.¹⁰³ Z těchto údajů vyplývá, že knihovna se od počátku

93 ANK, NUK, Spisy 1944, složka Maltézský archiv, list německého komisaře v zastoupení Wehmera kurátorovi německých vědeckých vysokých škol z 15. 1. 1942.

94 Lifka, B.: Pražský nacistický „arcibiskup“, s. 2.

95 ANK, NUK, Spisy 1944, složka Maltézský archiv, Wehmerův list kurátorovi německých vědeckých vysokých škol z 16. 1. 1942 a Wehmerovo potvrzení o převzetí knihovny ze 7. 4. 1942.

96 KNM, agenda KNM 4, Lifkova žádost na ředitelství Národní a universitní knihovny (dále NUK) o náhradu za zabrané regály z 10. 10. 1950.

97 ANK, NUK, Spisy 1942, č. j. 324/42, Wehmerův list adresovaný ředitelství Zemské a universitní knihovny z 10. 3. 1942.

98 ANK, NUK, Spisy 1944, složka Maltézský archiv, Wehmerův list určený pověřenci Bredtovi ze 7. 4. 1942.

99 ANK, NUK, Spisy 1942, č. j. 324/42, Wehmerův list adresovaný ředitelství Zemské a universitní knihovny z 10. 3. 1942.

100 NA, NSM, sign. 110-12/161, kart. 107, fol. 28–30, sdělení III. oddělení Německého státního ministerstva státnímu ministru z 15. 6. 1944.

101 Boldan, Kamil: In memoriam Dr. Emma Urbánková. StR 30, 1993–1994, s. 147.

102 ANK, NUK, Spisy 1942, č. j. 1762/42, přehled svazků Zemské a universitní knihovny k 1. 12. 1942.

103 Národní knihovna ČR (dále NK ČR), agenda oddělení rukopisů a starých tisků (dále ORST), zpráva Emmy Urbánkové určená Elisabeth von Kathen, pracovníci berlínské Kommission für den

roku 1932 rozšířila a povědomí o prvotiscích se radikálně zlepšilo. Lze pravděpodobně předpokládat, že na půdě Zemské a universitní knihovny došlo ke sloučení konventní knihovny s menší knihovnou archivu velkopřevorství.

V roce 1943 zahájila Zemská a universitní knihovna postupné evakuace fondů mimo Prahu, což značně zaměstnávalo rukopisné oddělení.¹⁰⁴ Knihy nacházely útočiště v následujících lokalitách: Karlštejn (purkrabství a kaple sv. Kříže), klášter Zlatá Koruna, zámek Pohled u Havlíčkova Brodu a Horažďovice. Zdá se však, že Maltéžská knihovna byla ponechána v Klementinu,¹⁰⁵ kde se ještě počátkem srpna 1944 nacházel rovněž řádový archiv.¹⁰⁶ Nasvědčovala by tomu i zpráva od Bohumíra Lifky, že koncem války prošla Maltéžská knihovna nouzovým sklepním umístěním patrně v Klementinu, v důsledku čehož měla utrpět další ztráty. Celkově se odhadovalo, že za Protektorátu přišla Maltéžská knihovna asi o 3000 svazků.¹⁰⁷ Nutno také podotknout, že během let 1939 až 1945 nevbuzovala knihovna, na rozdíl od řádového archivu, výrazný zájem okupačních úřadů.¹⁰⁸

Po skončení války se pražský konvent maltéžských rytířů ocitl v těžké situaci a byl nucen řešit řadu problémů. Jeho majetky byly v cizích rukou. V budově konventu nahradil německou univerzitu Orientální ústav.¹⁰⁹ Personálně pak zažívala kněžská větev maltéžských rytířů krizi. Za války prošli koncentračním táborem děkan Frà Jan Häusler a kaplan Frà Karel Vilém Horký, na čemž měl zásluhu převor Frà Franz Werner Bobe. Zmíněný kolaborant byl díky upozornění druhého kaplana u Panny Marie Vítězné Frà Vladimíra Píchy po svém návratu na faru při stejném kostele v polovině května 1945 zatčen. Stejně dopadl díky své činnosti za okupace i první kaplan a bývalý knihovník Frà Heinrich Sacher.¹¹⁰ V rámci převorství, v jehož čele stál po zatčení převora strakonický děkan Frà Antonín Voráček

Gesamtkatalog der Wiegendrucke, o průběhu pasportizace prvotisků v Protektorátu z 23. 2. 1943. Za zprostředkování tohoto dokumentu a poskytnutí cenných informací patří mé poděkování PhDr. Kamilu Boldanovi, odborníkovi na inkunábule a postinkunábule.

104 Urbánková, Emma: Praha – Národní a universitní knihovna – rukopisné oddělení. *Knihovna. Časopis Svazu českých knihovníků* 1, 1945–1946, s. 98–99.

105 Maltéžská knihovna nevystupuje v materiálech o evakuaci, jako je např. ANK, NUK, Výroční zpráva, 1945, s. 1. Stejná situace panuje i v literatuře. – [Závada, Vilém]: Praha. Národní a universitní knihovna. *Knihovna. Časopis Svazu českých knihovníků* 1, 1945–1946, s. 98.

106 Maltéžský archiv byl během srpna 1944 převezen na zámek Orlík. – NA, fond Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě, Praha – pododdělení I 3e (dále ÚŘP/I 3e), inv. č. 23, sign. 6150, kart. 8, složka Malteser Archiv, dokumentace ze srpna a září 1944 ke stěhování archivu.

107 KNM, agenda KNM 4, Lifkova zpráva o depositu SÚC, někdejší knihovně Maltéžského řádu v Praze z 25. 4. 1952.

108 K dispozici je úřední korespondence z let 1939–1944 týkající se uložení fondů: NA, ÚŘP/I 3e, inv. č. 23, sign. 6150, kart. 8, složka Malteser Archiv; NA, NSM, sign. 110-12/161, kart. 107 a ANK, NUK, Spisy 1944, složka Maltéžský archiv.

109 Historie Orientálního ústavu stručně nastíněna na jeho internetových stránkách. – [online]. [cit. 2015-03-04]. Dostupné z: <http://www.orient.cas.cz/o-nas/historie/>.

110 Lifka, B.: Pražský nacistický „arcibiskup“, s. 2.

ve funkci vikáře,¹¹¹ se ke konci války nacházelo již pouze deset kněží maltéžského řádu. Přitom většina z nich působila v duchovní správě mimo Prahu (Strakonice, Horažďovice, Radomyšl a Fürstenfeld ve Štýrsku).¹¹² Jejich počet však stále klesal. V roce 1948 pobývali z celkových sedmi řádových kněží nastálo v Praze již pouze dva, Frà Karel Vilém Horký a Frà Vladimír Pícha, přičemž oba byli kaplany u Pan-ny Marie Vítězné.¹¹³ Na stárnutí a neobnovování konventu měla vliv skutečnost, že od roku 1935 byl uzavřen noviciát. Ke konci roku 1945 se sice jednalo o jeho znovuotevření,¹¹⁴ k tomu ale nakonec nedošlo a kněžská větev maltéžského řádu v českých zemích tak byla odsouzena k postupnému vymření.¹¹⁵ Za těchto okolností pak ztrácela Maltéžská knihovna svůj původní účel jakožto konventní knihovna.

Jeden z prvních poválečných úkolů představovalo pro konvent znovuzískání jeho majetku. V případě nemovitostí tím byl pověřen již 24. července 1945 advokát Karel Lohr.¹¹⁶ Převedení části maltéžského kulturního majetku v Praze (tzn. knihovny, případně cimélií a archiválií) zpět do držení řádu měl zajistit podle zmocnění mimořádného pověřence maltéžského řádu pro Československo z 28. června 1946 a znovu z 15. listopadu 1946 již několikrát zmiňovaný Bohumír Lifka.¹¹⁷ Jeho sympatie k maltéžskému řádu ho však již předtím přivedly k tomu, že se v říjnu 1945 stal jeho členem jako řádový donát I. třídy.¹¹⁸

Od roku 1946, resp. 1947/48 začíná další období dějin Maltéžské knihovny trvající do roku 1961 a přímo spojené s Bohumírem Lifkou, který byl také ustanoven řádovým knihovníkem. Sám se pak tituloval jako „*Donatus I. classis Ordinis S. Joannis Hierosolymitani, h. t. bibliothecarius*“.¹¹⁹ Jedná se o přechodovou etapu, kdy správa knihovny postupně ztrácela řádový charakter, až se ke konci vytratil úplně. Jistou kontinuitu s předválečným vývojem představovala klíčová osoba moderních dějin Maltéžské knihovny – Bohumír Lifka, který od roku 1934 vedl Knihovnu Náprstkova

111 Poté, co byl Frà Franz Werner Bobe 16. dubna 1947 odsouzen mimořádným lidovým soudem v Praze k trestu smrti a popraven, se stal roku 1948 Frà Antonín Voráček rovněž převorem. – Pořízka, J.: Maltéžští rytíři, s. 90 a 110.

112 Handbuch des Erzbistums Prag für das Jahr 1945. Prag 1945, s. 84. K uvedeným devíti kněžím je ještě třeba přičíst Frà Karla Viléma Horkého, který byl v letech 1942 až 1945 vězněn v koncentračním táboře Dachau. – Viz Pořízka, J.: Maltéžští rytíři, s. 92.

113 Catalogus cleri archidieoceseos Pragensis anno Domini MCMXLVIII. Pragae 1948, s. 284.

114 NA, ZÚ – cír., spis XVIII-1, kmen. č. 1185, kart. 103, vyjádření Suverénního řádu Maltéžských rytířů z 10. 11. 1945, s. 6.

115 Jako poslední ze zástupců této větve maltéžského řádu zemřel v roce 1992 Frà Karel Vilém Horký.

116 NA, ZÚ – cír., spis XVIII-1, kmen. č. 1185, kart. 103, plná moc procesní Karla Lohra z 24. července 1945.

117 KNM, agenda KNM 4, potvrzení Bohumíra Lifky oddělení rukopisů a starých tisků NUK o převzetí zbývající části Maltéžské knihovny z 25. 10. 1948 a žádost Náprstkova muzea o uznání práv k Maltéžské knihovně z 2. 5. 1950.

118 Nechvátal, Bořivoj: Dějiny Radomyšle Bohumíra Lifky. In: Lifka, Bohumír: Radomyšl. Dějiny jihočeského městečka a jeho okolí. Radomyšl 1993, s. 272–273.

119 KNM, agenda KNM 4, potvrzení Bohumíra Lifky oddělení rukopisů a starých tisků NUK o převzetí zbývající části Maltéžské knihovny z 25. 10. 1948.

muzea.¹²⁰ Těto své pozice využil k uzavření dohod z 19. července a 15. listopadu 1946 mezi maltéžským řádem a Náprstkovým muzeem, na jejichž základě měla Knihovna Náprstkova muzea převzít Maltéžskou knihovnu jako depozitum. Tato instituce se zároveň zavázala knihovnu přemístit z provizorního uložení a instalovat v místnostech Velkopřevorského paláce, které k tomuto účelu měly být adaptovány. Na oplátku mohlo být depozitum využíváno Knihovnou Náprstkova muzea k vlastním vědeckým účelům.¹²¹ O tom, že se jednalo o výrazný střet zájmů, nemůže být pochyb. Nutno podotknout, že to nebylo za účelem osobního prospěchu, ale výlučně kvůli dobru fondu. Maltéžská knihovna měla dle Lifkovy argumentace umožňovat Knihovně Náprstkova muzea studium „*blízkého orientu, maloasijského, středozevního, italského a severoafrického národopisu, misíí, výzkumných cest a kulturních dějin*“.¹²² V každém případě se více méně jednalo o klášterní knihovnu, jejíž využití Náprstkovým muzeem nemohlo být příliš výrazné. Těmito pro Knihovnu Náprstkova muzea nepříliš výhodnými dohodami se Bohumíru Lifkovi podařilo jednak přenést náklady spojené se správou knihovny z oslabeného řádu na stát, jednak si tím vytvořit pozici, díky které mohl v pozdějších letech Maltéžskou knihovnu alespoň po nějakou dobu chránit.

Vracení Maltéžské knihovny Národní a universitní knihovnou řádu probíhalo na etapy. V roce 1947 byla předána větší část, kdežto to nejcennější, 93 svazků prvotisků a rukopisů, převzal Bohumír Lifka z pozice řádového knihovníka teprve koncem října 1948.¹²³ Knihy byly po převzetí prozatímně uloženy na faře u Panny Marie Vítězné v Karmelitské ulici, kde byly v jedné přízemní místnosti naskládány na zem do hromad.¹²⁴ Dříve, než mohly být knihy nastěhovány do nových prostor, došlo k dalekosáhlým změnám v souvislosti s akcí K.

Její druhá etapa, která proběhla 27. a 28. dubna 1950, představovala také výraznou hrozbu pro celistvost Maltéžské knihovny. Týkala se totiž rovněž maltéžských rytířů, kteří měli být převezeni spolu s řeholníky dalších řádů na Broumov.¹²⁵ Přitom správu

120 Heslo: Lifka, Bohumír, 1900–1987. Slovník českých knihovníků: [online]. [cit. 2015-03-11]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000032&local_base=SCK.

121 KNM, agenda KNM 4, potvrzení Bohumíra Lifky oddělení rukopisů a starých tisků NUK o převzetí zbývajících částí Maltéžské knihovny z 25. 10. 1948 a žádost Náprstkova muzea o uznání práv k Maltéžské knihovně z 2. 5. 1950.

122 KNM, agenda KNM 4, žádost Knihovny Náprstkova muzea na ředitelství NUK o náhradu za zabrané regály z 10. 10. 1950.

123 KNM, agenda KNM 4, potvrzení Bohumíra Lifky oddělení rukopisů a starých tisků NUK o převzetí zbývajících částí Maltéžské knihovny z 25. 10. 1948 a žádost Knihovny Náprstkova muzea na ředitelství NUK o náhradu za zabrané regály z 10. 10. 1950.

124 KNM, agenda KNM 4, zápis o úředním převzetí Maltéžské knihovny do depozita a správy Knihovny Náprstkova muzea z 25. 10. 1950 a žádost Knihovny Náprstkova muzea na ředitelství NUK o náhradu za zabrané regály z 10. 10. 1950. Prameny se ale neshodují v tom, zda se knihy nacházely v jedné nebo více místnostech.

125 Vlček, Vojtěch: Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964. Olomouc 2004, s. 73–74.

řeholních domů přebírali zmocněnci Státního úřadu pro věci církevní (dále SÚC).¹²⁶ Z kněžských členů řádu byli nejvíce perzekuováni kaplan a administrátor farního úřadu Panny Marie Vítězné Frà Vladimír Pícha a převor Frà Antonín Voráček, kteří byli zatčeni a následně i souzeni ve vykonstruovaných procesech. První z nich byl v roce 1951 odsouzen k dvaceti letům vězení a druhý o tři roky později k osmi letům.¹²⁷ Frà Karel Vilém Horký mohl jako invalida, který si prošel koncentračním táborem Dachau, nerušeně pokračovat ve správě fary u Matky Boží pod řetězem.¹²⁸

Bohumír Lifka za této situace neztrácel čas a již 2. května 1950 jednal se zmocněncem SÚC sepisujícím inventář majetku. Lifka dosáhl toho, že zmocněnec přiložil jeho žádost o depozitní přidělení Maltéžské knihovny Knihovně Náprstkova muzea ke spisům. Dne 16. května ji pak poslal ještě přímo na SÚC. Snažil se z pozice vedoucího Knihovny Náprstkova muzea zachránit co možná nejvíce z dědictví po maltéžském řádu. Přitom opět argumentoval podobně jako před čtyřmi lety, že *„tato knihovna jako celek obsahuje materiál, vhodný pro vědecké a studijní i exosiční využití v našem ústavu, neboť její hlavní, t. zv. Smitmerovo oddělení je věnováno přímo i prostředně, dějinami [!] řádu johani-tů, Blízkému Orientu, Palestině, Severní Africe, Středoziemnímu moři, ostrovům Rhodu, Maltě, Sicílii, jejich národopisu všeobecnému a náboženskému, kulturní historii, misiím a popsání cest“*. Jako případné místo pro uložení knihovny navrhoval buď vlastní prostory Náprstkova muzea, nebo propůjčené prostory ve Velkopřevorském paláci, které k tomuto účelu byly původně plánované a ve kterých probíhaly úpravy ze státní podpory. Kromě toho se pokusil také získat pro Náprstkovo muzeum kapitulní sál a přilehlé sálky uvnitř Velkopřevorského paláce, když požádal o jejich přidělení muzeu, které by je využilo ke *„kulturním, lidovýchovným a výstavním účelům instalací stálé výstavy všeobecného a náboženského národopisu Blízkého Orientu“*. Zároveň vyzdvihнул možnost případné spolupráce s Orientálním ústavem, který sídlil v sousední konventní budově. Jak sám Lifka v rámci zdůvodnění psal, šlo mu v tomto případě především o *„zachování chráněných interiérů paláce“*.¹²⁹ Do dění se zapojil též administrátor farního úřadu Matky Boží pod řetězem Frà Karel Vilém Horký, který zároveň požádal po domluvě s Lifkou kulturní komisi SÚC, aby byla Maltéžská knihovna ponechána na původním místě.¹³⁰

Tento smělý plán dvou členů řádu slavil alespoň z části úspěch a podle rozhodnutí kulturní komise SÚC, úředně oznámeného dopisem pověření pro klášterní knihovny při Národní a universitní knihovně Františka Horáka z 28. září 1950, byla Maltéžská knihovna svěřena do péče a správy Knihovně Náprstkova muzea. Jako trvalé depozitum SÚC převzala Knihovna Náprstkova muzea Maltéžskou knihovnu 25. října 1950. Dozírat na správu tohoto fondu měla Národní a universitní knihovna. Úkol Knihovny

126 Tamtéž, s. 69.

127 Tamtéž, s. 254 a 255.

128 Pořízka, J.: Maltéžští rytíři, s. 93.

129 KNM, agenda KNM 4, Lifkova žádost za Náprstkovo muzeum o možnost dále spravovat Maltéžskou knihovnu a využívat prostory Velkopřevorského paláce ze 16. 5. 1950.

130 Horák, F.: Klášterní knihovny, s. 229.

Náprstkova muzea spočíval v řádném uchování na vhodném místě, instalaci a vědeckém provozu.¹³¹ Lifkův plán ohledně získání reprezentativních prostor Velkopřevorského paláce se nezdařil a budovu získalo hudební oddělení Národního muzea.

Knihovna tak byla zachráněna a nakonec se reálně v její správě rok 1950, který byl kritický pro řeholní instituce v Československu, příliš neprojevil. K menšímu narušení celistvosti knihovny však došlo, když některé náhodně vybrané knihy archivní povahy byly předány do archivu na zámku Orlík, který byl ve správě Československého státního archivu zemědělského.¹³² Stalo se tak někdy mezi lety 1944 až 1950. Jednalo se o několik úředních knih maltézského postranního práva na Malé straně.¹³³ Většina svazků archivní povahy však zůstala i nadále začleněna do Maltézské knihovny.

Pro staronového správce knihovny byla opět na pořadu dne otázka přestěhování Maltézské knihovny do nových prostor. Jednalo se původně o tři místnosti v přízemí jižního křídla Velkopřevorského paláce, které předtím sloužily nájemníkům jako skladiště uhlí a dříví.¹³⁴ S blížící se instalací knihovny do těchto prostor se Bohumír Lifka musel potýkat s problémem absence regálů, které se na rozdíl od knih z Národní a universitní knihovny již nevrátily. Lepší regály v podobě uzavřených skříňových polic si měl totiž údajně koupit za války tehdejší zemský vrchní archivní rada Joachim Prochno a čtyři jednoduché dřevěné regály asi o šesti policích byly využívány Národní a universitní knihovnou, a proto nebylo již možné je identifikovat. Vedoucí Knihovny Náprstkova muzea se tuto situaci snažil řešit v říjnu 1950 získáním náhrady v alespoň podobných regálech od Národní a universitní knihovny.¹³⁵ To se patrně nezdařilo a nedostatečné množství původních regálů bylo asi v roce 1951 kompenzováno převezněním regálů ze sběrného střediska na zámku Sychrov.¹³⁶

V dubnu 1952, těsně před stěhováním knih, byl správce knihovny nucen zodpovědět referentovi Náboženské matice čtyři otázky týkající se depozita. Odpovědi na dvě z nich jsou zajímavé z pohledu dějin knihovny. V první poskytl Lifka informaci o celkovém počtu knih a ve druhé pak předložil soupis historicky a památkově mimořádně důležitých děl. Odhadoval, že po válce tvořilo Maltézskou knihovnu pouze asi 5000 svazků. K údají dospěl jednoduchým výpočtem. Od 8000 svazků, které měla knihovna obsahovat počátkem roku 1932, odečetl předpokládané ztráty za okupa-

131 KNM, agenda KNM 4, zápis o úředním převzetí Maltézské knihovny do depozita a správy knihovny Náprstkova muzea z 25. 10. 1950.

132 KNM, agenda KNM 4, Lifkova žádost za Náprstkovo muzeum o možnost dále spravovat Maltézskou knihovnu a využívat prostory Velkopřevorského paláce ze 16. 5. 1950.

133 Jako příklad lze uvést knihu zápisů soudních rozhodnutí pražské jurisdikce z let 1571–1638 a knihu různých soudních zápisů z let 1623–1630, které jsou nyní uloženy v Národním archivu (NA, ŘM, inv. č. 1251, kart. 477 a inv. č. 1255, kart. 479) a jejichž staré signatury z Maltézské knihovny měly podobu: a V A 231; a V A 232.

134 Ropková, I.: Knihovna, s. 41.

135 KNM, agenda KNM 4, žádost Knihovny Náprstkova muzea na ředitelství NUK o náhradu za zabrané regály z 10. 10. 1950.

136 KNM, agenda KNM 4, zpráva Jitky Šimákové k restitucím z 10. 4. 1992.

ce. Ty dle jeho názoru dosahovaly asi 3000 svazků.¹³⁷ Z údaje Zemské a universitní knihovny z roku 1942 a z výsledku revize v roce 2014 vyplývá, že jeho odhad byl značně podhodnocený. Vliv na to mohlo mít více faktorů, z nichž nejmarkantnější byla skutečnost, že nepočítal vůbec s přírůstky za léta 1932 až 1941. Ty jistě nebyly zanedbatelné. Odhad ztrát za války je zřejmě také nejistý. Co se týče další odpovědi, tak mezi vzácná díla zařadil čtyři středověké rukopisy, 91 svazků prvotisků a pět fragmentů, které byly odborně sejmuty patrně ještě v Zemské a universitní knihovně. To doložil patřičným seznamem, v němž byly reflektovány i přívazky. Obecně také zdůraznil, že v rámci tzv. Bibliotheca Smitmeriana se nachází rovněž cenná díla.¹³⁸

Dne 26. května 1952 došlo přibližně po pěti letech provizorního uložení na faře u Panny Marie Vítězné k převozu Maltéžské knihovny do dvou místností v přízemí Velkopřevorského paláce. Místnosti byly k tomuto účelu upraveny a vybaveny dřevěnými regály. V novém prostředí přistoupil správce knihovny v první fázi k uspořádávání paleotypů a knih po Smitmerovi. Kromě toho Lifka prováděl odbornou katalogizaci. Po přestěhování se zjednodušily možnosti studia knih z Maltéžské knihovny veřejnosti. Existovaly v zásadě dvě varianty. Badatelé mohly být knihy předloženy buď ve studovně Náprstkova muzea na Betlémském náměstí, nebo po dohodě s hudebním oddělením Národního muzea přímo ve Velkopřevorském paláci v jeho studovně za odborného dohledu.¹³⁹

Dne 31. března 1956 došlo k uzavření oficiální schovací smlouvy mezi Náboženskou maticí jako ukladatelem a Knihovnou Náprstkova muzea, schovatelem, o deponování 5000 svazků knih, 96 svazků prvotisků a čtyř rukopisů. Jednalo se o prozatímní úpravu před převedením do vlastnictví.¹⁴⁰ K tomu došlo 23. srpna téhož roku, když Knihovna Náprstkova muzea přijala od Náboženské matice darem předměty vědecké, historické, umělecké nebo sběratelské hodnoty, které měla v úschově.¹⁴¹

Jeden z mezníků v dějinách Maltéžské knihovny představuje rok 1959, kdy byl začten a následně i uvězněn Bohumír Lifka. Tím skončil poslední knihovník, který byl členem maltéžského řádu. Nový vedoucí Knihovny Náprstkova muzea Vladimír Zahradníček neměl již pro Maltéžskou knihovnu slabost jako jeho předchůdce a vývoj nabral rychlý spád. Záhy se proto ukázalo, že Maltéžská knihovna „*neodpovídá svým zaměřením sběrnému programu Knihovny Náprstkova muzea*“. Z tohoto důvodu bylo koncem roku 1961 předběžně dohodnuto na setkání vedoucího Knihovny Národního muzea Karla Švehly, vedoucího oddělení zámeckých knihoven Pravoslava Kneidla

137 KNM, agenda KNM 4, Lifkova zpráva o depositu SÚC, někdejší knihovně Maltéžského řádu v Praze z 25. 4. 1950.

138 KNM, agenda KNM 4, Lifkova zpráva o depositu SÚC, někdejší knihovně Maltéžského řádu v Praze z 25. 4. 1950. Seznam znám až v podobě z roku 1961: KNM, agenda KNM 4, příloha č. 1 k zápisu o předání Maltéžské knihovny z 8. 12. 1961.

139 KNM, agenda KNM 4, Lifkova nedatovaná zpráva o svěření bývalé knihovny maltéžské z Prahy III.

140 KNM, agenda KNM 4, smlouva schovací z 31. března 1956.

141 KNM, agenda KNM 4, přijetí předmětů Knihovnou Náprstkova muzea od Náboženské matice z 23. 8. 1956.

a Vladimíra Zahradníčka, vedoucího Knihovny Náprstkova muzea, které spadalo rovněž pod Národní muzeum, že Maltéžskou knihovnu převezme oddělení zámečkových knihoven.¹⁴² Za této situace se Frà Karel Vilém Horký snažil vyreklamovat na Knihovně Náprstkova muzea nejrůznější předměty, které patřily farnímu úřadu Matky Boží pod řetězem a které byly dočasně zapůjčeny pro doplnění interiéru Maltéžské knihovny. Dne 18. listopadu 1961 dosáhl vrácení psacího stolu, křesla a rokokové salónní soupravy. Nešlo však o veškerý materiál, který si nárokoval.¹⁴³ To už ale končí období dějin Maltéžské knihovny, které bylo ve znamení správy Knihovny Náprstkova muzea a osobní péče Bohumíra Lifky, nejvýraznějšího správce knihovny vůbec.

Období správy oddělením zámečkových knihoven Knihovny Národního muzea je vymezeno lety 1961 a 1994. Během této doby prošla Maltéžská knihovna řadou výrazných změn. Dne 8. prosince 1961, kdy došlo k převzetí knihovny zmíněným oddělením, byl jeho vedoucím Pravoslav Kneidl, který tuto funkci zastával v letech 1955 až 1964.¹⁴⁴ Jmenovitě bylo v rámci předání uvedeno pouze sto položek (4 rukopisy, 91 svazků s prvotisky a 5 titulů prvotisků zlomkovitě dochovaných) převzatých z Lifkova seznamu rukopisů a prvotisků zvláštní hodnoty z roku 1950. Přitom byl opět zopakován Lifkův podhodnocený údaj pro velikost knihovny (5000 svazků). Situace ohledně uložení knih však nebyla ani po devíti letech od přestěhování uspokojivá. Část z nich byla již sice umístěna v regálech, avšak část ležela na hromadách v obou místnostech knihovny.¹⁴⁵ Takto uskládněny byly bezpochyby novodobé tisky. Z hlediska zpracování byla počátkem 60. let věnována pozornost rukopisům, zejména pak napsaným románskými jazyky. V této činnosti spolupracovalo oddělení s Komisí pro soupis rukopisů zastupovanou Václavem Černým.¹⁴⁶ První polovina 60. let byla ve znamení očisty Maltéžské knihovny od předmětů neknižovní povahy. Soustředěním různých historických artefaktů v prostorách knihovny se Bohumír Lifka snažil předejít jejich rozptýlení či v horším případě jejich ztrátě. Jednalo se o nejrůznější kultovní předměty, nábytek či obrazy. Patřily k tomu i tři bedny archiválií z maltéžských komend v Praze, ve Strakonících a ve Slezsku, které byly posléze předány do Státního ústředního archivu,¹⁴⁷ kde byl již od roku 1957 umístěn fond Maltéžští rytíři – české velkopřevorství, Praha.¹⁴⁸ Ostatní zmíněné artefakty skončily v příslušných odděleních Národního muzea. Naposled opustilo Maltéžskou knihovnu v polovině roku 1964 patnáct obrazů, které byly převezeny na státní zámek Orlík,¹⁴⁹ kde se již od roku 1944 nacházela část obrazové sbírky velkopřevorství.¹⁵⁰

142 KNM, agenda KNM 4, příloha č. 4 k zápisu o předání Maltéžské knihovny z 8. 12. 1961.

143 KNM, agenda KNM 4, zápis o vrácení vypůjčeného majetku z 18. 11. 1961.

144 Heslo: Kneidl Pravoslav, PhDr., 1927–2003. Slovník českých knihovníků: [online]. [cit. 2015-03-11].

Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000155&local_base=SCK.

145 KNM, agenda KNM 4, zápis o předání Maltéžské knihovny z 8. 12. 1961.

146 Černý, V.: *Les manuscrits*, s. 109–169.

147 KNM, agenda KNM 4, zápis o předání Maltéžské knihovny z 8. 12. 1961.

148 Beránek, K. – Uhlířová, V.: *Archiv*, s. 34.

149 KNM, agenda KNM 4, předávací protokol 15 obrazů z Maltéžské knihovny z 16. 6. 1964.

150 Kostka, Jiří – Hanesch, Josef: *Státní hrad Orlík nad Vltavou*. In: *Orlík. Státní hrad a okolí*. Praha 1957, s. 13.

Pravoslava Kneidla vystřídala roku 1964 ve vedení oddělení Jitka Šimáková, která musela řešit v souvislosti s Maltézskou knihovnou dva hlavní problémy. Jedním z nich bylo přetrvávající nevyhovující uložení části novodobých knih, které byly naskládány na podlaze. Bylo zřejmé, že kapacita dvou místností Maltézské knihovny nestačí k tomu, aby všechny knihy mohly být v regálech. Proto bylo přikročeno k hledání nového místa pro asi 6000 svazků z nové části knihovny. Plán deponovat je v Muzeu knihy ve Žďáru nad Sázavou v roce 1969 nevyšel.¹⁵¹ Útočiště našly zmíněné knihy až v polovině 70. let. Potom, co byly osignovány a zapsány do místního seznamu, byly převezeny na Václavské náměstí do depozitáře Národního muzea nazývaného Metro. Jednalo se o první polovinu signatury Malt 2 obnášející čísla 1 až 3502.¹⁵²

Vážnější problém však představovalo nedostatečné větrání místností Maltézské knihovny ve Velkopřevorském paláci a s tím související dalekosáhlé důsledky. Na potřebu zajistit občasně větrání upozornila vedoucí oddělení už v září 1967.¹⁵³ Situace se ale příliš nezměnila a špatná cirkulace vzduchu s nadměrnou vlhkostí způsobily napadení fondu jak kožojedem, tak plísní. Parazit byl zdánlivě zahuben vyplynováním dvou místností knihovny v říjnu 1969.¹⁵⁴ Plíseň však nadále přetrvávala. Jitka Šimáková se snažila dosáhnout toho, aby bylo instalováno jakékoli topení, protože občasně větrání nebylo dostatečné.¹⁵⁵ Ještě v únoru 1971 ale upozorňovala ředitelství Knihovny Národního muzea na neudržitelnou situaci.¹⁵⁶ Nakonec opravdu docílila toho, že do prostor Maltézské knihovny byl instalován radiátor.¹⁵⁷

Rok 1972 byl významným pro knihovnu. Kromě toho, že byly dva značně poškozené regály z interiéru Maltézské knihovny nahrazeny dvěma novými,¹⁵⁸ byla zahájena katalogizace a signování inkunábulí a starých tisků. Tyto činnosti pokračovaly ještě v 80. letech,¹⁵⁹ jak bude popsáno níže. Naproti tomu novodobé tisky a rukopisy byly podchyceny alespoň místními seznamy.¹⁶⁰

151 KNM, agenda KNM 4, zpráva Helgy Turkové ze služební cesty do Muzea knihy ve Žďáru nad Sázavou z 15. 9. 1969.

152 KNM, agenda KNM 4, zprávy Petra Maška ze služebních cest na státní zámek Jindřichův Hradec z 27. 6. a 21. 8. 1989.

153 KNM, agenda KNM 4, zpráva Jitky Šimákové o havarijním stavu v Maltézské knihovně z 5. 9. 1967.

154 KNM, agenda KNM 4, objednávka Jitky Šimákové na provedení vyplynování 2 místností z 3. 10. 1969.

155 KNM, agenda KNM 4, upozornění Jitky Šimákové na situaci v Maltézské knihovně určené ředitelství KNM z 21. 9. 1970.

156 KNM, agenda KNM 4, upozornění Jitky Šimákové na situaci v Maltézské knihovně určené ředitelství KNM z 15. 2. 1971.

157 KNM, agenda KNM 4, zpráva Helgy Turkové o návštěvě Maltézské knihovny dne 13. 8. 1976.

158 KNM, agenda KNM 4, zpráva Jitky Šimákové z 10. 5. 1972 a záznam z jednání skartační komise NM, konaného 30. 8. 1972.

159 KNA, Knih.Malt., kopie Lokálního a inventárního katalogu zámecké knihovny. Maltézská knihovna I–III, 1972–1988.

160 KNA, Knih.Malt., kopie Lokálního a inventárního katalogu zámecké knihovny. Maltézská knihovna – nové tisky, 1975 a kopie Lokálního a inventárního katalogu zámecké knihovny. Maltézská knihovna (rukopisy), 1981.

Oddělení zámeckých knihoven zajistilo během 70. a 80. let restaurování a konzervování vybraných vzácných svazků Maltéžské knihovny. Dělo se tak prostřednictvím buď vlastní restaurátorské a konzervační dílny Knihovny Národního muzea (např. R 144, Malt 2014 a Malt 2017), nebo Ústředí uměleckých řemesel v Hodoníně (Malt 1900, R 230, R 295 a R 296).¹⁶¹

K dalšímu vyčlenění skupiny knih z Maltéžské knihovny došlo roku 1982, kdy bylo 46 svazků starých tisků foliového formátu vybráno pro stálou expozici Muzea knihy ve Žďáru nad Sázavou. Dne 15. května byly nynější signatury Malt 2503 až Malt 2547 a Malt 2780 v 16 balících převezeny na místo určení, kde se potom staly součástí oddělení libri catenati.¹⁶²

V roce 1985 vstoupila naposled do dějin Maltéžské knihovny výjimečná osobnost Bohumíra Lifky. Podařilo se mu totiž získat od dědiců Frà Vladimíra Píchy, který zemřel v roce 1980,¹⁶³ jedenáct svazků starých tisků pocházejících původně z konventní knihovny. Tento zesnulý kněžský člen řádu měl knihy ukrýt za okupace.¹⁶⁴ Jednalo se převážně o melitensia pocházející z velké většiny z 16. a 17. století.¹⁶⁵ Bývalý řádový knihovník nezaváhal a dva roky před svojí vlastní smrtí donesl cenné knihy do oddělení zámeckých knihoven, aby mohly být opět začleněny do fondu.

Přes veškerou péči oddělení zámeckých knihoven došlo však ve druhé polovině 80. let k dalšímu zhoršení fyzického stavu svazků Maltéžské knihovny. Ovlivnila to do jisté míry výhodná poloha dvou místností knihovny. Z jejich oken byl totiž pěkný výhled na francouzské vyslanectví. Tuto přednost patřičně ocenila Státní bezpečnost, která v roce 1984 nechala do oken instalovat kameru k monitorování pohybu před vyslanectvím.¹⁶⁶ Díky sledovacímu zařízení, které bylo demontováno teprve v únoru 1990,¹⁶⁷ byl značně omezen přístup do prostor knihovny. Vedle zaměstnance knihovny Petra Maška, měl povolení pouze ředitel Knihovny Národního muzea Jaroslav Vrchoťka. Kromě toho kamera znemožňovala důkladné větrání, v důsledku čehož byla v místnostech vysoká vlhkost dosahující až 90 %.¹⁶⁸ Proto nepřekvapí, že když v lednu 1988 přišel za účelem výběru rukopisů a starých tisků 16. století do prostor Maltéžské knihovny Petr Mašek, zjistil napadení knih červem.¹⁶⁹ Přesněji řečeno makadlovkou latinsky označovanou jako Hofmannopila pseudospretella.¹⁷⁰ Tento parazit se vyskytoval nejvíce na kožených vazbách. Následně bylo dohodnuto, že místnosti Maltéžské

161 KNM, agenda KNM 4, soupis předaných knih k restaurování z 10. 11. 1976 a protokol o převzetí restaurované a konzervované knihy z 8. 12. 1988.

162 KNM, agenda KNM 4, předávací protokol na 30 balíků starých tisků z 15. 5. [1982].

163 Pořízka, J.: Maltézští rytíři, s. 105.

164 KNA, Knih.Malt., kopie katalogizačního lístku k sign. Malt 2768.

165 Tyto svazky poté obdržely signatury Malt 2768 až Malt 2778.

166 KNM, agenda KNM 4, předávací protokol na klíč od Maltéžské knihovny z 6. 6. 1990.

167 KNM, agenda KNM 4, zpráva Jitky Šimákové o odmontování přístrojů v interiéru knihovny dne 15. 2. 1990.

168 KNM, agenda KNM 4, zpráva o Maltéžské knihovně z 29. 1. 1991.

169 KNM, agenda KNM 4, informace Jitky Šimákové o stavu knihovny v Maltéžském paláci ze 7. 3. 1988.

170 KNM, agenda KNM 4, zpráva Výzkumného ústavu potravinářského průmyslu z 25. 1. 1991.

knihovny je třeba vyplynovat. Přes veškeré snahy a naléhavé žádosti vedoucí oddělení Jitky Šimákové proběhlo první plynování až počátkem listopadu 1989. Toto plynování stejně jako následující na jaře 1990 se ukázalo jako naprosto neefektivní. Makadlovka se mezitím rozmnožila do nebezpečných rozměrů. Kromě toho byl fond znovu napaden plísní. Postup řešení krizové situace byl průběžně konzultován s odborníky.¹⁷¹

Mezitím byla část novodobých tisků deponovaná v depozitáři Metro převezena 26. června 1989 pod vedením Petra Maška do Jindřichova Hradce a prozatímně uložena v přízemí tzv. Adamova stavení. Během srpna pak byly knihy přestěhovány do druhého patra a instalovány v depozitářích Knihovny Národního muzea do nových knihovních regálů. Při této příležitosti proběhla i revize.¹⁷²

Na přelomu ledna a února 1991 prošly mimořádnou revizí i knihy uložené ve Velkopřevorském paláci. Podle výsledků se ve dvou místnostech knihovny nacházelo 17 721 svazků, které byly následně zabaleny do 1636 balíků a připraveny k převozu.¹⁷³ K němu došlo během února, kdy byly všechny svázané knihy převezeny na dvakrát do Středočeského muzea v Roztokách k rentgenovému ozáření. Po něm byly ošetřené knihy přestěhovány do depozitáře Metro.¹⁷⁴ Tím byl parazit konečně zahuben.

Spolu s ostatními zámeckými fondy Knihovny Národního muzea byla Maltéžská knihovna dne 23. května 1991 prohlášena na základě návrhu Státního ústavu památkové péče Praha Ministerstvem kultury České republiky za kulturní památku. Dle prohlášení tvořilo fond 23 721 svazků.¹⁷⁵ Díky tomuto kroku měla být do budoucna garantována celistvost cenného fondu.

Dva roky po obnově velkopřevorství v Praze přijal 3. dubna 1992 ředitel Národního muzea Milan Stloukal zástupce maltéžského řádu Františka Lobkowicze, který zjišťoval právní podmínky vrácení Maltéžské knihovny.¹⁷⁶ Při dalším jednání se zástupcem řádu v červnu stejného roku bylo dohodnuto, že knihovna měla být prozatímně ponechána v depozitáři Metro, jelikož se plánovaly opravy celé budovy Velkopřevorského paláce.¹⁷⁷ K fyzickému navrácení knihovny Suverénnímu řádu maltéžských rytířů došlo až v roce 1994,¹⁷⁸ kdy již dva roky vedl oddělení zámeckých knihoven Petr Mašek. Knihy byly převezeny jak z depozitáře Metro, tak z Jindřichova Hradce a reinstalovány po více než

171 KNM, agenda KNM 4, zpráva o Maltéžské knihovně z 29. 1. 1991.

172 KNM, agenda KNM 4, zprávy Petra Maška ze služebních cest na státní zámek v Jindřichově Hradci z 27. 6. a 21. 8. 1989.

173 KNM, agenda KNM 4, zpráva o provedení mimořádné revize knihovny Maltéžských rytířů z 15. 2. 1991.

174 KNM, agenda KNM 4, další zpráva o stavu Maltéžské knihovny z 25. 2. 1991.

175 Heslo: Turková, Helga, 1942–. Slovník českých knihovníků: [online]. [cit. 2015-03-19]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000545&local_base=SCK; KNA, Knih. Malt., agenda, prohlášení zámecké knihovny za kulturní památku z 23. 5. 1991.

176 KNM, agenda KNM 4, instrukce z ředitelství KNM určená Jitce Šimákové z 3. 4. 1992 a rukopisné poznámky o výsledcích jednání s Františkem Lobkowiczem z června [1992].

177 KNM, agenda KNM 4, rukopisné poznámky o výsledcích jednání s Františkem Lobkowiczem z června 1992.

178 KNM, agenda KNM 4, potvrzení Petra Maška ohledně navrácení historické knihovny z 30. 1. 1998.

50 letech opět do původního prostoru knihovny v prvním patře konventní budovy,¹⁷⁹ který je nyní označován jako trezorová místnost. Jednotlivé svazky byly rozmístěny do nových dřevěných regálů situovaných ve dvou podlažích.

Maltézský řád měl sice ve druhé polovině 90. let a na počátku 21. století odborného pracovníka, který měl na starosti knihovnu, ale její badatelské využití stále zprostředkovávala Knihovna Národního muzea.¹⁸⁰ S ohledem na skutečnost, že dlouhodobé uložení archiválií Českého velkopřevorství na I. oddělení Národního archivu bylo právně ošetřeno 2. července 2012 smlouvou o úschově, probíhala během října a listopadu téhož roku jednání obou stran ohledně předání Maltézské knihovny do úschovy knihovny Národního archivu. Na jejich základě proběhlo stěhování, které mělo dvě etapy. V rámci první, která se uskutečnila v srpnu 2013, byly převezeny rukopisy. Druhá fáze se týkala inkunábulí, starých tisků a novodobých tisků a trvala od března do července 2014. Během přejímky se prováděla revize jak při vystěhování, tak při zastěhování. Na základě Dodatku z 11. listopadu 2014 ke zmíněné Smlouvě o úschově je Maltézská knihovna spravována jako depozitum knihovnou Národního archivu.¹⁸¹ Zůstala tedy i nadále samostatným knihovním fondem a pečuje o ni knihovník pověřený správou historických fondů. Maltézská knihovna je přístupná a veřejnost může studovat vybrané svazky ve studovně knihovny Národního archivu na Chodovci. Po uzavření Muzea knihy ve Žďáru nad Sázavou k poslednímu říjnu 2014 bylo do knihovny Národního archivu předáno počátkem prosince téhož roku i 46 svazků starých tisků z Maltézské knihovny, které byly předtím součástí expozice.¹⁸² Tím byla Maltézská knihovna téměř po 40 letech opět soustředěna jako celek na jednom místě v prostorách moderního depozitáře.

Historie zpracování fondu

První doklady knihovnické práce spadají do roku 1605, kdy proběhla na strakonickém hradě revize tamější knihovny. Při ní byly jednotlivé svazky porovnány se záznamy zachycenými v „*inventáři pod číslem 2*“. Tato původní evidenční pomůcka se sice nedochovala, ale lze si o její podobě udělat alespoň rámcovou představu z vizitačního protokolu, do kterého byly pravděpodobně přepsány zápisy z inventáře. Jednotlivé záznamy jsou psány latinsky a mají velice jednoduchou podobu. Sestávají ze zkráceného názvu a autora. V některých případech je uveden pouze autor. Kromě toho bývá někdy připojen počet svazků, který je snadno zaměnitelný s označením části. Ojediněle je upozorněno na špatný fyzický stav. U starších exemplářů bývá zdůrazněno, že se jedná o pergamenový rukopis. Způsob řazení a struktura záznamů naznačuje, že knihy byly přinejmenším částečně rozděleny do věcných skupin. Zhruba

179 Mašek, P.: Knihovna, s. 144.

180 Tamtéž; KNM, agenda KNM 4, potvrzení Aleny Tříškové o převzetí výpůjčky od Petra Maška z 19. 2. 1998.

181 KNA, Knih.Malt., agenda, příloha č. 1 k Dodatku č. 1 z 11. 11. 2014 ke Smlouvě o úschově z 2. 7. 2012.

182 KNA, Knih.Malt., agenda, předávací protokol z 2. 12. 2014.

první polovina, která zahrnuje převážně biblickou literaturu, spisy církevních otců a kázání, není vnitřně členěná. Druhá část je rozříděna do 12 kategorií.¹⁸³

Obdobnou podobu měly i záznamy o knihách v inventáři strakonického hradu z roku 1637.¹⁸⁴ Nejpozději od roku 1644 byl veden katalog knihovny strakonického převorství, který se však nedochoval.¹⁸⁵ Rovněž inventář sestavený v roce 1658 zahrnoval svazky strakonické knihovny.¹⁸⁶

Nejstarší soupis majetku pražského konventu, který v sobě zahrnuje také svazky knihovny, pochází až z roku 1752. Jednotlivé záznamy, které jsou již o něco málo podrobnější, se nachází v jednoduché tabulce o třech sloupcích (autor a zkrácený titul, počet svazků a jazyk). Některé názvy jsou psány německy či česky, jinak v zápise stále převažuje latina. U středověkých exemplářů bývá upozorněno na jejich stáří a případně rovněž na to, že se jedná o pergamenový rukopis. Knihy jsou rozčleněny do 11 věcných skupin¹⁸⁷ a v nich dále pokračuje dělení podle formátů.¹⁸⁸

Další zprávy informující přímo o uspořádání knihovny jsou k dispozici až z roku 1788 a vztahují se rovněž k pražskému konventu. V této době měly být knihy uloženy pouze podle formátu ve třech regálech bez jakékoli klasifikace. Navíc nebyl k dispozici žádný katalog!¹⁸⁹

Snad posloužila Hirschingova výtka jako impuls pro pražský konvent, který na počátku 19. století přistoupil k pořizování soupisů knih. Kromě vlastní konventní knihovny („*Consignatio librorum juxta materias, quas pertractant in 20 classes distributa*“) se to týkalo i příruční knihovny řádového alumnátu („*Handbibliothek für das Alumnat des ritterlichen Malteserstiftes*“).¹⁹⁰ Druhý soupis o třech listech byl v němčině a obsahoval čtrnáct věcných skupin.¹⁹¹ Vlastní záznam sestával z pořadového čísla ve skupině, autora, titulu, počtu svazků a formátu. Latinský soupis konventu o 60 stranách byl již rozsáhlejší a knihy v něm byly rozděleny do dvaceti

183 Jedná se o následující skupiny: kanonické právo; civilní právo; historičti, političti a církevní spisovatelé o činech; rukopisy; různí o různých věcech; lékaři a přírodovědci; autoři odmítnutí na tridentském koncilu a heretici; dialektici a scholastici; hudební knihy chorálního zpěvu; knihy figurálního zpěvu; knihy dekretálů. – KNA, Knih.Malt., sign. R 59, fol. 325r–331r.

184 Ropková, I.: Knihovna, s. 77–78. V knihovním i archivním fondu se však autorovi nepodařilo tento inventář dohledat.

185 Svědčí o tom rukopisné exlibris: „*Prioratus Strakonicensis Catalogi inscriptus 1644*“. – KNA, Knih. Malt., Malt 2037.

186 Lifka, B.: Die Klosterbibliotheken, s. 58. Ani tento pramen se nezadařilo vypátrat.

187 O biblí; svatí otcové; kazatelé; knihy asketické a modlitební; knihy kostelní; knihy soudní (právní); knihy scholastické; historické knihy svaté a světské; různé knihy; knihy věnované řádu a knihy zakázané a apokryfní.

188 NA, ŘM, inv. č. 264, č. kart. 156, inventář pražského konventu z roku 1752.

189 Hirsching, F. K. G.: Versuch, s. 317.

190 NA, ŘM, inv. č. 1236, kart. 463, sig. 223.

191 Svaté písmo; církevní otcové; dogmatika a polemika; pastorálka; kanonické právo; morální teologie; asketická literatura; církevní dějiny; dějiny maltéžského řádu; pedagogika a katechetika; slovníky; filozofie; světové dějiny a fyzika.

věcných tříd.¹⁹² Struktura zápisů byla stejná jako u předchozího soupisu s tím rozdílem, že knihy nebyly číslovány v rámci kategorie. Výhodou tohoto katalogu bylo abecední řazení. Slabinu však představovala absence lokačních značek, tedy signatur, které by usnadňovaly orientaci v knihovně.

S tímto znevýhodněním se koncem 60. let 19. století pokusil vypořádat Frà Ferdinand Warter, který za pomoci Frà Antonína Götze vytvořil nový německý katalog konventní knihovny,¹⁹³ který antikvoval soupis z počátku 19. století. Jádro této evidenční pomůcky vzniklo v letech 1870 a 1871. Kniha má celkem 196 stran, ale ne všechny jsou využity. Průběžně byly do katalogu doplňovány záznamy, přičemž nejmladší zapsaný titul pochází z roku 1877. Patrně zároveň při tvorbě evidenční pomůcky byly knihy opatřovány poprvé signaturami, jejichž systém založený na místně-obsahovém principu byl poměrně komplikovaný. V maximální variantě se signatura skládala z malého písmena (a–d), římské číslice (I–VIII), velkého písmena (A–Q), arabské číslice a čísla dílu rovněž vyjádřeného arabskou číslicí. Taková signatura měla například podobu: b V L 401/1. Malé písmeno nemuselo být vždy oproti římské číslici, která chyběla jen výjimečně u signatur s A či N. U později signovaných exemplářů nemuselo být arabské číslo na konci. Hierarchie jednotlivých částí signatury byla následující: velké písmeno, římská číslice, malé písmeno a arabské číslo. Lze si představit, že velké písmeno představovalo regál či paprsek. Římské číslice mohly označovat police a malá písmena části polic. Jedná se ale o čistě hypotetický předpoklad a realita byla bezpochyby komplikovanější, jak naznačuje průzkum signatur. Podrobněji osvětluje jejich systém příloha č. 1. Každé velké písmeno mělo jedinou číselnou řadu arabských číslic, která začínala od jedné a procházela přes římské číslice (od I) i malá písmena (od a, resp. první v pořadí jsou signatury bez malých písmen, pak teprve přichází na řadu a a posléze další písmena). Papírový pásek s napsanou signaturou, který byl lepen přes horní část hřbetu knihy, je dodnes viditelný na mnoha exemplářích. Vedle zmíněného systému existovaly ještě signatury sestávající pouze z arabského čísla. Věcné kategorie knih nebyly v rámci signatur charakterizovány pouze prostřednictvím velkých písmen, ale i pomocí římských číslic a případně i malých písmen.

Podoba jednotlivých záznamů v katalogu byla díky předkreslené tabulce jednotná. Každý zápis obsahoval signaturu, autora a titul, rok vydání, počet svazků a formát knihy (F, 4, 8 a 12). Vnitřní struktura katalogu byla na první pohled poměrně nepřehledná. Došlo totiž k propojení dvou různých třídících hledisek. Na jedné straně to bylo rozlišení podle umístění knih na archiv a knihovnu. V první skupině se nacházely nejstarší exempláře (tzn. prvotisky, rukopisy a staré tisky), jejichž

192 I. Bible, její interpretace a konkordance; II. svatí otcové; III. rituály; IV. dogmatika, polemika, pastórální teologie; V. morální teologie; VI. kazatelé; VII. právo kanonické a civilní; VIII. biografie; IX. asketická literatura; X. filozofie a fyzika; XI. medicína; XII. církevní dějiny; XIII. básníci a filologové; XIV. světské dějiny; XV. geografie; XVI. přírodopis; XVII. ekonomie, řemesla a práce; XVIII. varia; XIX. katechetika; XX. slovníky.

193 KNA, Knih.Malt., sign. R 114.

signatury obsahovaly buď písmena A až K, nebo pouze arabskou číslici. V prostoru označovaném jako knihovna byly uloženy mladší knihy (staré tisky převážně z 18. století a tisky 19. století), jež měly v signatuře písmeno z rozmezí L až Q. Druhé hledisko členění spočívalo v tom, zda se jednalo o melitensia, či nikoli. Řazení jednotlivých celků v rámci katalogu probíhalo následovně: archiv – knihy nevztahující se k řádu, archiv – řádové knihy, knihovna – melitensia a knihovna – neřádové knihy. V rámci jednotlivých skupin byly knihy dále členěny do věcných kategorií, které byly v zásadě stejné pro melitensia v archivu i v knihovně. Stejně tak se téměř nelišily věcné kategorie u neřádových knih. Tematické členění vycházelo do jisté míry z předchozího katalogu. Uvnitř každé kategorie byla díla řazena podle abecedy. Prvotisky, rukopisy i celá Smitmerova sbírka byly zahrnuty do systému signatur a zároveň také zapsány do katalogu. Pouze v případě rukopisů je na ně upozorněno pomocí zkratky „*ms.*“ nebo „*mans.*“ v kulaté závorce za titulem. Strukturu katalogu a tematické členění ozřejmuje příloha č. 2. Nutno podotknout, že Frà Ferdinand Warter, který se výrazně zapsal do dějin zpracování Maltéžské knihovny, sehrál následně jako řádový archivář také důležitou roli při pořádání archivu.¹⁹⁴ Jeho zaneprázdnění jinými úkoly mohlo být jedním z důvodů, proč ve druhé polovině 70. let 19. století nadobro ustalo zapisování do katalogu.

Ve stejné době jako konventní knihovna získala svůj katalog i knihovna archivu velkopřevorství. Pro tento účel byla vybrána kniha s pevnými deskami velkého formátu obsahující 90 listů s předtištěnými linkami a opatřených ruční paginací. Pomocí svislých čar byla vytvořena tabulka s následujícími sloupci: číslo v signatuře, název, autor, místo vydání, rok, počet svazků a poznámky. První vrstva záznamů byla zapsána hromadně patrně v roce 1877. Doplnění přírůstků probíhalo přinejmenším do roku 1885. Nové zápisy jsou již psány méně pečlivě a často obsahují pouze název a počet svazků. Knihy se dělí do deseti hlavních věcných skupin,¹⁹⁵ které jsou uvedeny německy.¹⁹⁶ Obsahovému členění odpovídají i signatury sestávající z velkého písmene, malého písmene latinské nebo řecké abecedy a arabského čísla. V jednotlivých knihách jsou napsány na přední straně předsádky. Některé svazky mají ještě nalepený modrý štítek s ručně psanou žlutou signaturou v dolní části hřbetu. Z oprav signatur v knize vyplývá, že docházelo k přesunům v rámci knihovny. Je pravděpodobné, že u vzniku i tohoto katalogu stál Frà Ferdinand Warter. Je třeba zmínit, že v této pomůcce není vysloveně uvedeno, k jaké knihovně se vztahuje. Na základě zmíněných

194 Beránek, K. – Uhlířová, V.: Archiv, s. 34.

195 A – teologie; B – právo a medicína; C – dějiny a geografie; D – přírodní vědy; E – filozofie a estetika; F – filologie a konverzační lexikony; G – beletrie; H – umění a divadlo; I – časopisy; K – militaria. Některé skupiny se ještě dále dělí do podskupin: Ca – světové dějiny; kulturní dějiny, mytologie, politika; dějiny zemí; dějiny měst; dějiny klášterů, kostelů, opatství, kaplí; dějiny hradů a zámků; biografie; Cb – rytířské řády; Cc – genealogie; heraldika; archeologie a numismatika; Cd – geografie; statistika a topografie; cestopisy; D – zoologie, botanika, mineralogie; geologie, geognózie; chemie, magie, fyzika; matematika, astronomie; zemědělství, lesnictví, lov, technologie a dřezúra.

196 KNA, Knih.Horký, sign. RJ 13.

signatur je však možné dohledat konkrétní svazky, které jsou v katalogu zapsané. Ty jsou často opatřeny razítkem archivu Českého velkopřevorství. Nikdy se ale nevyskytují provenienční znaky spojující knihy s pražským konventem.

K navázání na zpracování nejstarší části konventní knihovny došlo až ve druhé polovině prvního desetiletí 20. století za podpřevora Frà Ludwiga Wachka. Za tímto účelem byl založen nový katalog, který je dochován v rámci archivního fondu.¹⁹⁷ Byl opět veden v němčině a měl podobu nsvázaných linkovaných dvoulistů s vyznačenými sloupci. Došlo ale k několika zásadním změnám. Jeho vnitřní členění bylo o poznání jednodušší. Rozlišovaly se pouze věcné skupiny, kterých bylo bez podskupin více jak čtyřicet a které nebyly řazeny abecedně. Zapisovány byly tituly zejména z druhé poloviny 19. století a z počátku století následujícího. Z jednotlivých zápisů byly vypuštěny rubriky pro počet svazků a formát. Nově byli také autoři více oddělováni od názvů děl. Největší novinku ale představovaly signatury, které byly tvořeny na jiném principu. Signaturu v zásadě tvořily dvě části: jedno, či dvě písmena a pořadové číslo v dané skupině. V signaturách se běžně vyskytovala i řecká písmena, ale ta se s latinkou nekombinovala. Lze sledovat opět napojení písmen na tematické skupiny, i když méně důsledně. Umísťovány byly opět do horní části hřbetu na papírovém štítku s modrým rámečkem. V první polovině druhého desetiletí 20. století se přestalo do katalogu, který zahrnoval 46 stran, zapisovat. Nejmladší zaznamenané tituly pochází z roku 1913.

Patrně ve stejné době, nebo nedlouho poté byly zavedeny dva sešity pro nový katalog,¹⁹⁸ jehož základ vznikl přepsáním údajů z právě ukončené evidenční pomůcky. Názvy kategorií přitom byly přeloženy do češtiny a uspořádány abecedně tak, že první svazek obsahoval skupiny archeologie – německá univerzální knihovna pro vzdělance.¹⁹⁹ V rámci druhého dílu se kromě navazujících kategorií pastorálka – varia nacházely ještě dodatky k vybraným skupinám.²⁰⁰ Celky jako básně, beletrie a literatura byly striktně děleny na část německou a českou. Tituly byly v několika vlnách doplňovány až do roku 1936, kdy působil jako podpřevor Frà Franz Werner Bobe. Popsáno záznamy bylo celkem v prvním svazku 83 stran a ve druhém 41 stran. Do katalogu již nezapisoval ani poslední konventní knihovník Frà Heinrich Sacher. Díky usilovné činnosti knihovníků byla situace ohledně zpracování Maltézské knihovny

197 NA, ŘM, inv. č. 1236, kart. 463, sig. 223. Na košilce je katalog datován zhruba do poloviny 20. let 20. století, ale záznamy uvnitř naznačují, že vznikl dříve.

198 KNA, Knih.Malt., sign. R 116 (1. díl) a R 115 (2. díl).

199 Archeologie; básně; beletrie; bible a biblické studium; cestopisy; časopisy; historie církevní; historie všeobecně; církevní řády; biografie, legendy a životopisy svatých; církevní otcové; didaktika a pedagogika; dogmatika a apologie; folkloristika; geografie; gramatika; ilustrovaná díla; právo církevní a civilní; katechetika; kázání; literatura; liturgika; magnetismus, hypnotismus a spiritualismus; matematika; asketická literatura (meditace, modlitby a náboženské knihy); medicína; melitensia; morálka; muzika; německá knihovna pro vzdělance.

200 Pastorálka; periodické listy; filozofie; přírodopisná díla; rétorika; řečti a latinští klasikové; schematismus diecézního kléru; slovníky; sociologie a státoprávní díla; synody a koncily; topografie a historie; umění; varia.

v polovině 30. let 20. století o poznání lepší než koncem 80. let 18. století. Existence Warterova katalogu velice usnadnila práci Bohumíru Lifkovi, který potřeboval zmapovat bohemikální melitensia 18. století nacházející se v Maltéžské knihovně.²⁰¹

Velmi zajímavé z hlediska odborné práce s fondem Maltéžské knihovny je období okupace, které bylo doposud opomíjeno. Po převezení knih do Zemské a univerzitní knihovny v Klementinu provedla Emma Urbánková systematický průzkum fondu za účelem zmapování inkunábulí. Dne 23. února 1943 mohla již informovat členku komise pro Gesamtkatalog der Wiegendrucke Elisabeth von Kathen do Berlína, že se v Maltéžské knihovně nachází 91 svazků se 114 prvotiskovými tituly. U 13 exemplářů si nebyla jistá, zda se jedná o inkunábule. Kromě toho zmiňovala i zlomky na deskách, přičemž popisy a fotografie některých z nich měly být už tehdy v Berlíně. Konkrétně pak vyzdvihla dva fragmenty českého vydání díla *Legenda aurea* od Jakuba de Voragine, které měly být dle jejího názoru buď korekturní folia, nebo nové neznámé vydání.²⁰² Emma Urbánková bezpochyby zahrнула inkunábule z Maltéžské knihovny do svého generálního soupisu prvotisků ze všech českých a moravských knihoven, který zůstal ve strojopisu a který z větší části zpracovala ve 40. letech.²⁰³ Díky spolupráci s Elisabeth von Kathen se mezi světovou odbornou veřejností dostaly informace nejenom o unikátních prvotiscích uložených v Maltéžské knihovně.²⁰⁴ V rámci katalogu berlínské Komise pro Gesamtkatalog der Wiegendrucke byly založeny v této době karty s popisy jedinečných exemplářů.²⁰⁵ V některých případech bylo dopsáno alespoň místo uložení k již existujícím záznamům.²⁰⁶ Poznámka o uložení měla podobu „UB [tzn. Universitätsbibliothek] Prag (Malteserbibl.)“, či „Prag UB (Malt.)“. Nemůže být tedy pochyb o tom, že k prvnímu zanesení informací o prvotiscích v Maltéžské knihovně do evidence komise došlo právě v době správy fondu Zemskou a univerzitní knihovnou. V následujících letech byly už údaje pouze doplňovány. Vlastní soupis pořizovaný Emmou Urbánkovou se však v Maltéžské knihovně nedochoval. Je otázkou, zda byl poté předán spolu s knihovnou.

V každém případě si poválečný řádový knihovník Bohumír Lifka pořídil seznamy rukopisů a inkunábulí ve fondu tak, že vy excerpoval relevantní zápisy z Warterova ka-

201 Bohumír Lifka uvedl v roce 1935, že knihovna měla svazkový katalog. – Lifka, B.: *Johanitská bohémika*, s. 12, pozn. 13. Bezpochyby měl na mysli katalog z druhé poloviny 19. století, se kterým přišel do kontaktu. Dva svazky mladšího katalogu, které v té době již existovaly, zřejmě nevyužíval.

202 NK ČR, agenda ORST, zpráva Emmy Urbánkové určená Elisabeth von Kathen, pracovníci berlínské Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke, o průběhu pasportizace prvotisků v Proktorátu z 23. 2. 1943.

203 Boldan, K.: In memoriam, s. 150.

204 Urbánková, Emma: *Soupisy prvotisků*. Ročenka univerzitní knihovny v Praze 1959. Praha 1961, s. 41.

205 Jeden takový lístek je reprodukován v rámci: Šimáková, J. a kol.: *Katalog*, s. 390 (Malt 1981).

206 Některé naskenované lístky jsou zveřejněny v rámci jednotlivých záznamů Gesamtkatalog der Wiegendrucke: M11306 [online]. [cit. 2015-02-24]. Dostupné z: <http://gesamtkatalogderwiegendrucke.de/docs/M11306.htm> (Malt 2006) a M35459 [online]. [cit. 2015-02-24]. Dostupné z: <http://gesamtkatalogderwiegendrucke.de/docs/M35459.htm> (Malt 1992 přív.).

talogu.²⁰⁷ Nedošlo však k porovnání takto získaných informací s konkrétními svazky. V rámci soupisu rukopisů se dokonce některé záznamy opakovaly. V každém případě, když Bohumír Lifka v roce 1952 podával zprávu referentu Náboženské matice o počtu prvotisků, uvedl stejný počet svazků (tj. 91) jako v roce 1943 Emma Urbánková.²⁰⁸ Lze tedy předpokládat, že Bohumír Lifka měl povědomí o zpracování prvotisků Emmou Urbánkovou.

Poslední řádový správce knihovny si byl vědom neuspokojivého stavu s katalogovými pomůckami. Charakter dosavadních katalogů znesnadňoval rychlé vyhledávání konkrétních titulů. Proto Bohumír Lifka přikročil k vytváření lístkového jmenného katalogu. Výklad zde však komplikuje skutečnost, že tato pomůcka je dnes nezvěstná. V roce 1961 byla Knihovnou Náprstkova muzea předána jedna krabice se jmenným katalogem Maltézské knihovny oddělení zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea.²⁰⁹ Nejvíce informací přináší v roce 1982 ve své diplomové práci Ira Ropková, která katalog stručně charakterizovala a v rámci příloh dokonce uveřejnila fotografii jedné z kartiček. Podle ní měl katalog pocházet přibližně z roku 1947, dochovala se ale jenom část. Katalogizační lístky měly rozměry 170 mm x 107 mm a nesly jméno autora, název a úplný bibliografický popis s poznámkou o zvláštностech díla.²¹⁰ Jako poslední zmiňuje abecední lístkový katalog Maltézské knihovny Petr Mašek roku 1998.²¹¹ Nezbyvá tedy, než vyjít při výkladu z těch několika málo informací, které jsou k dispozici. Lístky byly psány ručně a signatury používané před válkou na nich byly chápány jako staré. Proto se nabízí předpoklad, že od roku 1952 nebyly již knihy stavěny podle těchto signatur. Nové signatury ale ještě nebyly, i když je Bohumír Lifka zřejmě plánoval. K informaci, že katalog pochází z roku 1947, je třeba zaujmout kritické stanovisko. V tomto roce byly knihy na hromadách na faře a navíc nebyly ještě všechny předány z Národní a universitní knihovny. Reálnější se zdá interpretace, že hlavní katalogizační práce začaly až po nastěhování knihovny do Velkopřevorského paláce. Tam byly nejprve pořádné paleotypy a Smitmerova sbírka, kterou Bohumír Lifka zároveň katalogizoval.²¹² Lze předpokládat, že se při zpracování zaměřil na starší část knihovny a že zároveň položil základy rozdělení fondu podle druhu dokumentů na rukopisy, prvotisky, staré tisky a novodobé tisky. V rámci starých tisků se k sobě snažil stavět paleotypy na jedné straně a knihy ze Smitmerovy sbírky na straně druhé. Obdobně snad postupoval se smitmerovskými svazky u rukopisů. Je však pravděpodobné, že práci na jmenném katalogu nestihl do svého zatčení dovést do konce.

207 KNM, agenda KNM 4, Melit. Bibl. Prag: Inkunabule a Melit. Bibl. Prag: Manuskripty.

208 KNM, agenda KNM 4, Lifkova zpráva o depositu SÚC, někdejší knihovně Maltéského řádu v Praze z 25. 4. 1952.

209 KNA, Knih.Malt., agenda, zápis o předání Maltézské knihovny z 8. 12. 1961.

210 Ropková, I.: Knihovna, s. 82 a příloha č. 6.

211 Mašek, P.: Praha [Prag] 35, s. 169. Dostupné také na internetu na stránkách Univerzity Göttingen: [online]. [cit. 2015-02-16]. Dostupné z: http://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?Prag_Malte-serritter.

212 KNM, agenda KNM 4, Lifkova nedatovaná zpráva o svěření bývalé knihovny maltézské z Prahy III.

Lze tedy zrekapitulovat, že v roce 1961, kdy byla knihovna předána do péče oddělení zámeckých knihoven, byly k dispozici tři pomůcky: Warterův svazkový katalog, dva svazkové katalogy z první poloviny 20. století a Lifkův jmenný katalog.²¹³ Všechny měly být ale záhy antikvovány díky novému zpracování a novému systému signatur. Nejprve přišly na řadu rukopisy v souvislosti s jejich průzkumem Václavem Černým, který pracoval na katalogu rukopisů psaných románskými jazyky. Rukopisy tedy představovaly první skupinu ze tří, která byla někdy v rozmezí let 1962 a 1963 opatřena alespoň z části novými signaturami.²¹⁴ Ty se skládají z velkého tiskacího písmene R a arabského čísla. Jsou psané tužkou a nachází se většinou v dolní části předního přičeští, či zadní strany přední předsádky. Kromě této rukou psané části bývá většinou přitíženo ještě razítko MALT. KNIH. Vytváření vlastního lokálního a inventárního katalogu začalo až v roce 1981. Záznamy vyplňované psacím strojem do předtiskovaných formulářů se omezily pouze na nejn nutnější údaje, jako jsou autor, název, rok a místo vzniku, počet svazků, číslo části a případně odkaz na pořadí v Černého katalogu. Je ale potřeba počítat s tím, že pokud bylo v jednom svazku více děl, tak v rámci záznamu se objeví jenom první z nich.²¹⁵

Obdobně byly zpracovány nové tisky, které tvořily další skupinu. Označovaly se razítkem Malt 2 a dopsaným číslem. V případě vícesvazkových děl na jedné signatuře bylo číslo části uvedeno arabskou číslicí za lomítkem. Pokud byly soustředěny pod jednu signaturu multiplikáty, byly rozlišovány opět údajem za lomítkem, který měl podobu pořadového čísla multiplikátu v kombinaci se zkratkou ex. jako exemplář. V roce 1975 byl pro nové tisky založen rovněž katalog, jehož záznamy se svojí strukturou neliší od katalogu rukopisů. Vytvářen byl za pomoci nejen zaměstnanců oddělení zámeckých knihoven, ale i brigádníků. Záznamy jsou psané částečně rukou a částečně na psacím stroji.²¹⁶

Největší péče však byla věnována poslední skupině, do které byly začleněny prvotisky, staré tisky a novodobá melitensia. Jejich označení se skládá z razítka Malt., či MALT. KNIH. a rukou psaného čísla. Do některých svazků nebylo razítko otištěno. Signatury pro vícesvazková díla a multiplikáty se tvořily stejně jako u novodobých tisků. Pro jejich zpracování byly zvoleny podrobné katalogizační záznamy. Výsledkem katalogizace, která probíhala v letech 1972 až 1988 a na které se podílelo přinejmenším osm pracovníků oddělení, jsou tři svazky místního a inventárního katalogu.²¹⁷ Větší množství katalogizátorů s sebou přineslo i různou úroveň zpracování. Nejmarkantněji se to projeвило u provenience, kterou někteří zpracovatelé vůbec nerefleto-

213 KNA, *Knih.Malt.*, agenda, zápis o předání Maltéžské knihovny z 8. 12. 1961.

214 V rámci článku Černý, V.: *Rukopisy*, s. 65–108 jsou uváděny pouze staré signatury, kdežto v katalogu též: *Les manuscrits*, s. 109–169 figurují kromě starých signatur i nové.

215 KNA, *Knih.Malt.*, kopie Lokálního a inventárního katalogu zámecké knihovny – Maltéžská knihovna (rukopisy), 1981.

216 KNA, *Knih.Malt.*, kopie Lokálního a inventárního katalogu zámecké knihovny – Maltéžská knihovna – nové tisky, 1975.

217 KNA, *Knih.Malt.*, kopie Lokálního a inventárního katalogu zámecké knihovny – Maltéžská knihovna I–III, 1972–1988.

vali, zatímco jiní poctivě rozepisovali rukopisné poznámky, razítka a exlibris. Není náhodou, že po dokončení této pomůcky začal vycházet tiskem *Katalog prvotisků zámeckých a hradních knihoven v České republice*.²¹⁸ Později byla většina těchto záznamů přepsána do automatizovaného systému Knihovny Národního muzea.

Oddělení zámeckých knihoven se tedy zasloužilo o moderní osignování a zpracování celé Maltézské knihovny, které do té doby nemělo obdoby. Je potřeba ale zmínit, že roztrídění na rukopisy, staré tisky a nové tisky nebylo úplně důsledné. Proto se pod signaturou Malt skrývá na první pohled nesystémově 367 nových tisků. Naproti tomu v rámci signatury Malt 2 lze najít 35 svazků starých tisků a 9 rukopisů. Další nevýhoda spočívá v nesystémovém uspořádání svazků v rámci jednotlivých skupin, kdy vicesvazková díla mohou být rozptýlena na více místech. V rámci signatury Malt je viditelná snaha soustředit k sobě prvotisky a svazky ze Smitmerovy sbírky, i když z výsledku vyplývá opět jistá míra nedůslednosti.

Současný stav Maltézské knihovny v Praze

Od roku 2014 je Maltézská knihovna deponována v knihovně Národního archivu na Chodovci. Vnitřně je členěná do čtyř částí podle signatur na R, Malt, Malt 2 a nesignované svazky spolu s novodobými fragmenty. Dohromady zabírá signovaná část Maltézské knihovny necelých 460 běžných metrů (dále b. m.).

Nejmenší část s největším časovým záběrem od 13. do 20. století představují rukopisy s rozmezím signatur R 1 až R 296 a 325 převzatými svazky. Se svými 17 b. m. zaplnily jeden necelý regál. Obsahově je tato část fondu zaměřena především na melitensia. Kromě toho lze nalézt mezi rukopisy také např. literaturu náboženskou, filozofickou a právnickou. Pozornost si jistě zaslouží soubor patnácti svazků středověkých rukopisů, z nichž nejstarší je rituál z druhé poloviny 13. století pocházející ze Smitmerovy sbírky (R 134). Obsahově velmi atraktivní je i druhý nejstarší rukopis, kterým je rejstřík vydání johanitské komendy sv. Jiljí u jihofrancouzského Arles z let 1283 až 1290 (R 137). Mezi středověkými rukopisy však převažují liturgické knihy, z nichž tři svazky mají dokonce prokazatelně bohemikální původ. Jedná se o třetí nejstarší rukopis, breviář, který nechal roku 1398 zhotovit převor Petr pro pražský johanitský konvent (R 57). Dále je to dvousvazkový antifonář napsaný krátce před polovinou 15. století Janem Kantorem pro horažďovický kostel (R 295 a R 296). Českého původu je také dvousvazková bible z let 1469–1470 opatřená úchvatnými iluminacemi (R 96 a R 94). Dalším velmi zdařile iluminovaným rukopisem je antifonář johanitské komendy ve Štrasburku z poloviny 15. století (R 230). Mezi výjimečné rukopisy bezpochyby patří i komentář k první části *Digestum novum* Bartola ze Sassoferrata, představitele tzv. postglosátorské školy. Tento kodex vznikl kolem poloviny 15. století a je jediným dochovaným komentářem v rukopisné podobě tohoto italského právníka 14. století na našem území (R 125). Na vrub

218 Šimáková, J. a kol.: Katalog.

rukopisů je také třeba dodat, že zahrnují i množství úředních knih. Kromě řady protokolů johanitského postranního práva, které jsou dochovány od roku 1478 (R 92), se jedná o různé kopiáře, urbáře, účty apod. Za zmínku stojí rovněž soubor 15 svazků s opisy akt generálních kapitul řádu konaných v letech 1330 až 1631, které pochází ze Smitmerovy sbírky. Rukopisy představují nejlépe známou část Maltéžské knihovny. Kromě katalogu románsky psaných rukopisů a katalogu středověkých rukopisů,²¹⁹ jsou to zejména články Stanislava Petra, ze kterých může badatel čerpat cenné informace před vlastní návštěvou knihovny.²²⁰ V interní pomůcce je potom možné dohledat informace o svazcích, které se v literatuře neobjevují.

Kolem 169 b. m. připadá na signatury Malt 1 až Malt 2781. Celkem bylo z této převážně starotiskové skupiny převzato ke konci března 2015 knihovnou Národního archivu 3937 svazků knih a 5 kusů fragmentů. Kvůli snadnějšímu dohledání bylo do tohoto souboru včleněno i 367 novodobých tisků, převážně melitensií. Nejcennější část představují prvotisky, kterých je na signatuře Malt 129 titulů.²²¹ Ve dvou případech se jedná o jednolisty, které se dochovaly jako fragmenty sejmuté z přídeští. Z jednoho titulu jsou k dispozici pouze dvě folia rovněž sejmutá z vazby jiného tisku. Mezi inkunábulemi se nachází i šest světových unikátů, přitom hned čtyři jsou součástí jednoho konvolutu (Malt 1981). Jedná se o německé tisky zřejmě z první poloviny 90. let 15. století.²²² Další jedinečný výtisk představuje jednolistový *Aderlasskalender für 1491* Johanna Muncze vytištěný v Norimberku Petrem Wagnerem (Malt 2780). Poslední unikát je dokonce českého původu. Jedná se o dvě korekturní folia z českého vydání *Legenda aurea* od Jakuba de Voragine vytištěná tiskařem Bible pražské (původně na přídeští Malt 2005). Paleotypů, tj. tisků z první poloviny 16. století, se v rámci starých tisků nalézá více jak 140. Součástí vazeb je i řada zlomků středověkých rukopisů. Nejstarší z nich, který býval původně součástí kodexu s dílem sv. Augustina *O obci boží*, pochází z druhé poloviny 10. století (Malt 2047). Obsahově se signatura Malt příliš neliší od rukopisů. Lze v ní nalézt melitensia (tj. řádovou historii, řádová statuta, privilegia, biografie apod.), náboženskou literaturu (biblické edice, liturgické knihy, teologické spisy, polemiky, legendy, díla svatých otců apod.), historii (biografie významných osobností, českou historii), antickou literaturu, učebnice (nejčastěji

219 Černý, V.: *Les manuscrits*; Kostlán, A. – Petr, S. – Tošnerová, M.: Průvodce; rozšířenější popis Tošnerová, M. a kol.: *Guide*.

220 Petr, S.: *Rukopisný fond*; týž: *Středověká liturgická bohemika*; týž: *Legistické rukopisy*; týž: *Mittelalterliche Handschriften*.

221 Jeden prvotisk (Laudivius, Zacharias: *Vita beati Hieronymi*. Neapoli: [Sixtus Riessinger], 14. VI. 1473) je přívazkem k rukopisu na signatuře R 159. Svazek Malt 2000 je nezvěstný (Duranti, Guillelmus: *Rationale divinatorum officiorum*. [Argentinae: Georgius Husner, non post 1479]), a nebyl tudíž převzat.

222 Alexander de Villa Dei: *Doctrinale cum Recapitulatione per figuras*. [Lipsiae: Martin Landsberg, circa 1490–1495]; 2. přívazek: *Grammatica. Ad patrem cum germ. glossis*. [Lipsiae: Conradus Kachelofen, circa 1492]; 3. přívazek: *Grammatica. Regula Dominus quae pars*. [Lipsiae: Martin Landsberg, circa 1490–1495] a 5. přívazek *Cato (vulgo Disticha Catonis)*, germ. Add.: *Medii versus pro iuvenibus confecti*. [Bambergae: Johannes Sensenschmidt, circa 1490].

jazykové), filozofickou literaturu a právníckou literaturu (zejména církevní právo). Případnému zájemci o studium prvotisků Maltéžské knihovny jsou k dispozici vydané katalogy.²²³ Ve zbylé části fondu je možné vyhledávat při návštěvě knihovny Národního archivu prostřednictvím interních pomůcek, které jsou již z větší části automatizované.

Největší část představují nové tisky se signaturami Malt 2 1 až Malt 2 6513. Celkem 18 986 svazků, které zaujímají necelých 274 b. m., je uloženo v depozitáři knihovny Národního archivu. V rámci této skupiny je možné nalézt i 35 starých tisků a 9 rukopisů. Její součástí jsou i časopisy a noviny, které jsou ve velké většině nesvázané a které výrazně navyšují počet svazků této části fondu. Mezi novými tisky je zastoupená především náboženská literatura, historie (církevní historie, biografie, dějiny řádu), muzikální literatura, filozofie, psychologie, geografie, přírodní vědy, učebnice, beletristická literatura kvalitních evropských autorů a výjimečně také např. judaika. Využívání této části fondu komplikuje místy výrazné znečištění a poškození v důsledku působení plísně. Poněkud omezené vyhledávání umožňuje v prostorách knihovny Národního archivu elektronický místní seznam.

Závěr

Maltéžská knihovna má za sebou poměrně pohnuté osudy, při kterých ji postihly některé ztráty. Avšak na rozdíl od řady jiných historických knihoven přetrvala až do dnešní doby téměř v celistvé podobě. Za dobu své existence vystřídala množství míst uložení, která nebyla vždy vyhovující a navíc někdy nepříznivě působila na fyzický stav knih. V první polovině druhého desetiletí 21. století se dočkala opravdu důstojného uložení. Celý fond je soustředěn v klimatizovaném depozitáři. Knihy jsou přehledně seřazeny na policích podle signatur, což předtím nebyvalo vždy samozřejmostí.

Tím, že se fond vyvíjel kontinuálně přinejmenším od 17. století a byl postupně zaměřován na melitensia, představuje zajímavý celek stojící rozhodně za povšimnutí. V každém případě by neměli opomenout jeho studium badatelé věnující se dějinám maltéžského řádu. Fond ale může nabídnout studijní materiál rovněž knihovědcům, a to nejenom svými světovými tiskovými unikáty. Svůj význam mají též knihovní vazby dochované od 15. století a knižní iluminace z 15. století. Kromě odborníků mohou možnosti fondu samozřejmě využít i studenti či běžní čtenáři.

223 Šimáková, J. a kol.: Katalog; nověji Šimáková, J. – Vrchotka, J. a kol.: Katalog.

Příloha č. 1

Tabulka možných variant nejstarší vrstvy signatur

	-	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
A	-	-	-, a, b	-, a, b	a, b	-, a			
B		-	-	-, b	-, b				
C		a, b	-, b	-, b	-, b				
D		a, b, c	a, b	-, b	-	-			
E		a, b	-	-	-, b				
F		a, b	-	-	-, b				
G			-	-	-, a, b	a, b	-		
H		-	-	-	-	-	-	-	
I		-	-	-	-	-	a, b	-	
K		a, b	a	a, b	a, b	-, b	a, b	-	-
L		a, b, c	a, b, c	a, b	a, b	a, b	a, b		
M		a, b, c, d	a, b, c	a, b, c	a, b, c	a, b, c	a, b, c		
N	-	-	-			-			
O		a, b, c	a, b, c	-, b, c	-, a, b	-, a, b, c			
P		a, c, d	a, c, d	a, b, c					
Q		-, a, b, c, d	-, a, b, c, d	a					

Vysvětlivky:

Spojovník ve druhém sloupci značí případy, kdy se vyskytují signatury bez římské číslice. Spojovníky ve 3. až 10. sloupci představují varianty bez malého písmena. Prázdné políčko znamená, že taková kombinace římské číslice a velkého písmena neexistovala. Např. s písmenem A existovaly signatury začínající: A; I A; II A; a II A; b II A atd.

Příloha č. 2

Tabulky věcných kategorií a k nim se vážících signatur

neřádkové knihy	archiv – signatury	knihovna – signatury
asketická literatura ¹	K, A	O
biblické studium	B + D	M
biblické dějiny	-	M
biografie	I + A, H	L
výuka náboženství	-	M
rukopisy a rituály	D	-
básně	I, A	-
dogmatika a polemika	K	M
filozofie	I + G	L, Q
geografie	I	L, P
dějiny obecné	H	L
dějiny církevní	H	M, O, L
gramatiky	-	L
právo kanonické	E	M
právo civilní	E, F + D	L
katechetika	K	M
církevní otcové	B + K	M
klasikové (řečtí a latinští)	I	Q, L
vojenství	G	-
slovníky	-	P + Q, N
literatura	-	Q, L
liturgie	-	M
medicína	G	Q + L
miscelanea	G + A	-
morální teologie	D	M + Q
přírodopisná díla	G	L, Q
ekonomie	-	Q
pastorálka	K	M
pedagogika	-	M, Q + L
kázání	C	M + N
cestopisy	-	L
varia	-	Q + L
časopisy náboženského obsahu	-	O
časopisy různého obsahu	-	Q, O, M, N

melitensia	archív – signatury	knihovna – signatury
kapituly	A, a. č.	L
biografie	-	L
dějiny	A, a. č.	L
liturgie	-	L
miscelanea	A, a. č. + D, G	L
privilegia	A, a. č.	L
schematismy	-	L
cestopisy	-	L
statuta	A, a. č.	L
knihy týkající se Českého velkopřevorství	A	L

Vysvětlivky:

Spojovník značí, že pro danou skupinu nebyla kategorie vymezena. Signatury s písmenem uvedeným za znaménkem plus se vyskytují v menším rozsahu. Zkratka a. č. znamená „pouze arabská číslice“.

1 Do této kategorie patří knihy k exerciciím, modlitební knížky, duchovní čtení a meditace.

Schicksale der Malteser-Bibliothek in Prag und ihr gegenwärtiger Zustand

Die Malteser-Bibliothek ist einer der bedeutenden historischen Buchbestände. Sie enthält zahlreiche Bücher, die sich auf den Malteserorden beziehen (sog. Melitensia). Aus diesem Grund stand sie in der Vergangenheit im Mittelpunkt des Interesses vieler Forscher. Ende der 1780er Jahre hat Friedrich Karls Gottlob Hirsching über die Bibliothek zusammenfassend berichtet. In der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts knüpften Bohumír Lifka, Ira Ropková und Petr Mašek an seine Arbeit an. Ausschließlich auf die Handschriften-Exemplare der Bibliothek konzentrierten sich Václav Černý und Stanislav Petr. Eine gehörige Aufmerksamkeit wurde auch den Wiegendruckten gewidmet, unter der Leitung von Jitka Šimáková entstand ein gedruckter Katalog der Wiegendrucke. Die hervorragenden Exemplare der Malteser-Bibliothek wurden bei verschiedenen Ausstellungen häufig gezeigt.

Die Anfänge der Bibliothek gehen bis ins Mittelalter zurück und sind mit den Konventen in Prag und in Strakonice verbunden. Der erstgenannte Konvent musste seine Bibliothek wahrscheinlich bereits 1420 in Folge der Hussitenkriege einbüßen, der andere verlor den Großteil seiner Bibliothek im Dreißigjährigen Krieg. Im Jahre 1690 wurden die beiden Bibliotheken und Konvente vereinigt, und die Bestände seitdem in Prag aufbewahrt. Die Bibliothek wurde weiter vor allem durch Spenden und Vermächtnisse erweitert. Ende der 1780er Jahre hatte die Malteser-Bibliothek, die etwa 800 Bände betrug, keine größere Bedeutung. Die Situation änderte sich am Ende des 18. Jahrhunderts, als die Bibliothek eine umfangreiche und wertvolle Sammlung vor allem der Melitensia aus dem Nachlass vom Ordensmitglied Franz Paul von Smitmer erwarb. Die Attraktivität der Malteser-Bibliothek wurde somit deutlich erhöht. Im Laufe des 19. und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts wurden die Bestände erweitert, ihre Zahl erreichte im Jahr 1932 etwa 8000 Bände. Der Posten des Bibliothekars wurde in jener Zeit meistens vom stellvertretenden Prior des Konvents bekleidet. Seit Ende 1941 stand die Bibliothek, wie auch der andere Besitz des Malteserordens unter der Verwaltung eines Sonderbeauftragten, und Anfang April 1942 zog sie in die Landes- und Universitätsbibliothek mit dem Sitz im Prager Klementinum um, wo sie bis 1947/48 als Depositem aufbewahrt wurde. Die Zahl der Bände lag 1942 schätzungsweise bei 10.000. Es wird angenommen, dass die Bibliothek während der Besatzung große Verluste erlitten hat. Die Nachkriegsgeschichte der Malteser-Bibliothek ist mit der Persönlichkeit von Bohumír Lifka eng verbunden, der ein Ordensbibliothekar und gleichzeitig Leiter der Bibliothek des Náprstek-Museums war. Das Museum verwaltete seit 1946 die Malteser-Bibliothek als Depositem. Nach der provisorischen Aufbewahrung wurden die Bücher in neue Räumlichkeiten im Großprior-Palais gebracht. Dank Bohumír Lifka überstand die Bibliothek das für Ordensgemeinschaften tragische Jahr ohne ernstere Schäden. Nach Lifkas Verhaftung wurde sie aber 1961 der Abteilung für Schlossbibliotheken der Bibliothek des Nationalmuseums angeschlossen, die sie bis zur Restitution verwaltete. Während dieser Zeit kam es zum Umzug einiger Teile der Bibliothek. Mehrere Jahre lang wurden die Bestände vom Museumskäfer und vom Schimmel befallen. 1991 wurde die Bibliothek zum Kulturdenkmal erklärt. Drei Jahre später wurde sie an den Malteseror-

den zurückgegeben. 2014 wurde die Malteser-Bibliothek als ein Depositum des Ordens an die Bibliothek des Nationalarchivs in Prag-Chodovec übergeben.

Die Berichte über die Katalogführung der Bibliothek stammen aus den 1640er Jahren, und zwar aus dem Konvent in Strakonice. Dagegen stand Ende der 1780er Jahre kein Hilfsmittel zur Verfügung. Die Bücher wurden erst am Anfang des 19. Jahrhunderts erfasst. Erst um die Wende der 1860er und 1870er Jahre wurden Bände aus den älteren Teilen der Bibliothek dank Frà Ferdinand Warter signiert und ein neuer Katalog geschaffen. In einer weiteren Welle am Anfang des 20. Jahrhunderts wurden neue Drucke mit Signaturen versehen und in einen zweibändigen Katalog eingetragen. Alle diese Kataloge wurden nach Sachgruppen gegliedert. Während der Aufbewahrung der Bibliothek im Klementinum wurden Weigendrucke durch Emma Urbánková verzeichnet, Informationen darüber sthen im Gesamtkatalog der Wiegendrucke. Nach dem Krieg schuf Bohumír Lifka einen alphabetischen Zettelkatalog für den älteren Teil der Bibliothek. In den Jahren 1960 bis 1980 wurden die Bände der gesamten Malteser-Bibliothek neu signiert und systematisch aufgestellt.

In der Gegenwart ist ein Teil des Bestands im Umfang von 460 laufenden Meter (IM) signiert. Er gliedert sich in drei Hauptteile – Handschriften, Alte Drucke und Neue Drucke. Die kleinste Gruppe davon bilden die Handschriften mit 325 Bänden und 169 IM. Darunter befinden sich auch 15 mittelalterliche Kodizes. Alte Drucke nehmen 169 IM ein, die Zahl der Bände erreicht fast 4000. Im Rahmen dieser Gruppe gibt es auch 129 Inkunabel-Titel. Die umfangreichste Gruppe stellen fast 19.000 Bände Neuer Drucke auf etwa 274 IM dar.

The fortunes of the Maltese library in Prague and its current state

The Maltese library belongs to the most important historical libraries since it contains a considerable amount of books pertaining to the Maltese order (so called melitensia). This was the reason why it attracted attention of several researchers from Friedrich Karl Gottlob Hirsching who gave an overview account of the library at the end of 1780s to Bohumír Lifka, Ira Ropková and Petr Mašek at the latter half of the 20th century. The library manuscripts were studied by Václav Černý and Stanislav Petr, while the group of incunabula was catalogued by a team led by Jitka Šimáková. Rare valuable books of the Maltese library were often displayed in various exhibitions.

The beginnings of the library can be traced as far as to the Middle Ages and are linked to Prague and Strakonice Convents, the first one, however, lost its book collection already in 1420 as a consequence of Hussite upheaval, the latter mostly during the Thirty Years War. Both libraries were united, as well as the convents, in 1690 into one housed in Prague. This collection grew in number, primarily due to gifts and legacies, yet at the end of the 18th century, the library, counting no more than 800 volumes, represented a rather unimportant collection. The situation changed at the turn of that century when a vast and valuable collection of melitensia after the Order member Franz Paul von Smitmer was acquired and the library gained on attractiveness. In the

course of the 19th century and the first half of the 20th century, the library collection grew and reached the number of 8000 volumes in 1932. The function of the librarian was held by the subprior of the convention, since 1941 was the library administered together with the rest of Maltese Order property by a special commissioner and by April 1942 it was transferred to the Land and University Library in Klementinum where it was housed till 1947/1948 as deposit, the number of volumes was estimated 10 000 in 1942. It is assumed that the library suffered considerable losses during the occupation. The post-war history of the Maltese library is closely linked to the personality of Bohumír Lifka who was Order librarian and head of the Náprstek Museum Library at the same time. This institution administered the Maltese Library from 1946 in deposit and in 1952 the books were installed in Grandprior Palace in Prague. Owing to Bohumír Lifka, the library survived, rather unharmed, the year 1950, which proved to be tragic for many monastical institutions. After Lifka's arrest the library was transferred to the Department of Castle Libraries of the National Museum Library in 1961 and it stayed there till the restitution. During this time the library changed its premises, some of its parts were damaged by skin beetles and various fungi. The library was declared a Cultural Monument in 1991 and three years later it was returned to the Maltese Order. In 2014 was the Maltese library transferred to the National Archives Library in Chodovec as deposit of the Order.

Reports of the library catalogue come from the Strakonice Convent from 1640s, however, there was no catalogue available at the end of 1780s and the books were first listed at the beginning of the 19th century, but only as late as in 1860s and 1870s the books from older part of the library were supplied with signatures and a new catalogue was being processed by Frà Ferdinand Warter. The more recent parts were signed and catalogued at the beginning of the 20th century – all these catalogues were divided into subject sections. During its deposition in Klementinum, Emma Urbánková processed incunabula and this information was provided to Gesamtkatalog der Wiegendrucke. Bohumír Lifka prepared name catalogue after war for the older parts of the library. Modern re-signing and processing of the Maltese library as a whole was undertaken from 1960s to 1980s.

Currently, only a part of the collection is signed with an extent of almost 460 standard meters, divided into three main sections: incunabula, old prints and new prints. The incunabula group is the smallest, consisting of 325 volumes (15 of which are medieval codices) with an extent of 17 standard meters. Old Prints take up to 169 standard meters and number of volumes is almost 4000, in this group there are 129 incunabula. The largest group are the new prints with almost 19000 volumes with 274 standard meters.